

ԱՐԶԱԿԱՆԿ

ARTZAKANK - ECHO

Bimestriel bilingue publié à Genève

SEPTEMBRE-OCTOBRE 2017

N° 212

Բովանդակություն

- Էջ 5-** Աստղնագործություն՝ վերականգնող արհեստ
- Էջ 6-** Հայ ընտանիքին պատկանած հայելին յանձնուեց Հայոց Ցեղասպանության թանգարանին
- Էջ 10-** Արցախը տասը լաւագոյն վայրերը՝ ճամբորդութիւնը յիշարժան դարձնելու համար
- Էջ 12-** Աւետիք Իսահակեանի տուն-թանգարան. թոնրատան ծնուածը
- Էջ 18-** Պերճ Չէթունցեան հրաժէշտ տուաւ կեանքին
- Էջ 20-** Սուրբ Տրդատ վանական համալիրը սեփականաշնորհուած է - Օսմանեան Թուրքիոյ առաջին կին բժիշկը՝ Չարուհի Քաւալճեան
- Էջ 22 -** Ժընեւ և Լեման շրջանի Սուրբ Յակոբ Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցւոյ լուրեր

Sommaire

- P. 2 -** Le Fonds Arménien Hayastan a 20 ans
- P.4 -** Le blogueur russo-israélien condamné à trois ans de prison
- P. 7 -** KASA: 20 ans d'engagement en Arménie
- P. 13 -** Hyestart: Une nouvelle association à Genève
- P. 15 -** Cours d'arménien occidental par Skype
- P. 16-** Standart : Triennale d'art contemporain de l'Arménie
- p. 17-** ARTZARD
- p. 18-** Un journaliste et écrivain lutte pour la survie du seul quotidien rédigé dans la quatrième langue nationale
- P. 19 -** Les réussites arméniennes dans le domaine des nouvelles technologies - Taline Garibian obtient un double doctorat en histoire et en sciences de la vie
- P. 23 -** Nouvelles de l'Ecole Topalian
- P. 24 -** Nouvelles de l'Union Arménienne de Suisse

ENGAGEMENT ET RENOUVEAU

L'heure de la rentrée a sonné et la vie communautaire reprend progressivement son cours. Comme d'habitude, l'Union Arménienne de Suisse a déjà entamé la saison avec son traditionnel barbecue. L'Ecole Topalian, la bibliothèque et le kiosque du Centre arménien de Troinex viennent d'ouvrir leurs portes alors que les responsables des organisations arméniennes commencent à s'affairer pour assurer les activités et manifestations qu'elles organiseront durant l'année.

Malgré la taille modeste de notre communauté, l'éventail des activités culturelles, sociales, artistiques et autres proposées est relativement riche. Les pages de l'Eglise Saint Hagop de Troinex, de l'Ecole Topalian et de l'Union Arménienne de Suisse, que nos lecteurs peuvent consulter dans chaque numéro, donnent déjà un aperçu du dynamisme et de la vigueur qui caractérisent la communauté de Genève. Il existe bien entendu plusieurs autres organisations très actives à Genève et ailleurs en Suisse avec des buts variés et touchant la communauté ou l'Arménie. Leurs activités font régulièrement l'objet d'articles et d'annonces dans notre journal. Cette année, le Comité suisse du Fonds Arménie (*Himnadram*) et l'association Komitas Action Suisse-Arménie (*KASA*) fêtent respectivement leurs 25 et 20 ans d'existence, une belle occasion pour *Artzakank* de présenter leurs accomplissements remarquables en Arménie. Dans ce numéro, nous présentons également *Hyestart*, la benjamine de nos associations née à Genève, vouée à la promotion de la démocratie culturelle en Arménie et les pays voisins, une nouvelle voie rarement explorée par la diaspora arménienne.

Nous savons tous que ces réalisations n'auraient pas été possibles sans le dévouement des équipes de bénévoles et le soutien des membres de la communauté. C'est cette formule qui est à la base de la réussite de la diaspora arménienne un peu partout dans le monde. Or, on constate depuis quelque temps un manque d'intérêt, voire de l'indifférence, envers le travail associatif et cela se traduit par la difficulté et parfois même l'impossibilité de renouveler les comités d'une grande partie de nos organisations. Pourtant, compte tenu de la vaste panoplie de domaines d'action de ces dernières, chacun d'entre nous pourrait y trouver son bonheur et en tirer une satisfaction morale. En effet, quel plaisir que de pouvoir participer à une action en faveur de la communauté ou l'Arménie et l'Artsakh ou visant à faire avancer des causes arméniennes!

Si vous êtes intéressés par les activités d'une association, si vous avez un projet ou de nouvelles idées ou bien si vous souhaitez simplement donner un coup de main, n'ayez pas peur de vous engager selon vos disponibilités et vos compétences. Vous contribuerez ainsi à donner un nouveau souffle et un nouvel élan à la vie associative de notre communauté. ■

La rédaction

Avec les compliments de
TAVITIAN
 Atelier de sertissage

TAVITIAN S.A. - 18, ch. des Aulx - 1228 Plan-Les-Ouates - Téléphone 022 346 93 02 - Fax 022 346 93 04
 tavitian@bluewin.ch

LE FONDS ARMÉNIEN HAYASTAN A 25 ANS! LA COMMUNAUTÉ SUISSE A INVESTI PLUS DE CHF 1'300'000

Le 3 mars 1992, un décret du premier président de la nouvelle République d'Arménie annonçait la création d'une structure pan-arménienne sous le nom de Fonds arménien Hayastan (Հայաստանի Համահայկական Հիմնադրամ) pour permettre à toutes les composantes de la nation d'œuvrer dans un cadre commun à la réalisation de projets vitaux pour le développement de l'Arménie et de l'Artsakh. Dans son communiqué du 16 mai 1992, le Conseil des gouverneurs de cette structure composée de 24 membres - dont les présidents d'Arménie et d'Artsakh, les chefs spirituels des églises, les représentants des partis politiques et des organisations pan-arméniennes et des bienfaiteurs importants - déclarait:

"Un tremblement de terre dévastateur, des milliers de réfugiés sans abri, une situation désespérée pour la population arménienne de l'Artsakh, une économie en ruines: ces difficultés ne peuvent être surmontées que par la mobilisation synergique des ressources et des efforts de toute la nation arménienne et par un travail uni et harmonieux. Le fait de soutenir activement le développement et le renforcement de l'Etat arménien, qui est la condition principale pour la survie et la prospérité du peuple arménien, et de contribuer au développement économique, scientifique, éducatif, spirituel et culturel de la patrie doivent être un honneur et une question de devoir pour chaque Arménien."

Aujourd'hui, 25 ans après son lancement, le Fonds Arménie ou le *Himnadram* compte 25 filiales dans 22 pays à travers le monde et a investi USD 330 millions à ce jour pour la réalisation de 1100 projets vitaux. Ces projets, financés par plus de 700'000 donateurs, ont transformé la vie d'environ 500'000 personnes en Arménie et en Artsakh. Tous les ans depuis 1996, le Fonds Arménie organise des téléthons et des phonéthons qui mobilisent des centaines de bénévoles et réunissent les Arméniens autour d'un objectif, d'une vision et d'un rêve communs qui peuvent être concrétisés grâce à la contribution de chacun.

Le bilan des réalisations de ce quart de siècle: la construction de plus de 605 km de routes dont Goris-Stepanakert et Vardenis-Martakert reliant l'Arménie à l'Artsakh, des réseaux de distribution d'eau (580 km) et d'approvisionnement en gaz (149 km) et en électricité (70 km); la construction ou la réhabilitation de 359 écoles et jardins d'enfants, de 500 logements, de 75 établissements de santé, de 75 centres culturels et sportifs; la réalisation de projets agricoles (380), éducatifs, culturels et scientifiques (169).

Une tronçon de la nouvelle route Vardenis-Martakert

Notre petite communauté de Suisse a été parmi les premières à répondre présente à l'appel venant de la mère patrie. En effet, le comité suisse du *Himnadram* fut constitué le 17 janvier 1993 avec la participation de toutes les associations. Le premier bureau exécutif était présidé conjointement par le feu Révérend Aharon Sapsezian (Genève) et M. Gaydzag Magdassian (Lugano). Ils ont été succédés par le Dr. Mihran Yeromian et le regretté M. Kegham Yeretsian. Depuis 1999, c'est M. Avedis Kizirian qui assure la présidence du bureau exécutif et il gère actuellement les affaires du comité suisse avec l'aide de MM. Noubar Geudelekian (secrétaire) et Vanik Baghramian (trésorier).

Entretien avec M. Avedis Kizirian à l'occasion du 25ème anniversaire de la création du *Himnadram*

Vous êtes le président du comité suisse du *Himnadram* depuis plus de 18 ans et vous avez été décoré de la médaille de "Reconnaissance" par le président d'Artsakh, Bako Sahakyan, en 2009. Quel bilan tirez-vous des activités du Fonds arménien en Suisse?

Tout d'abord je voudrais remercier l'équipe d'*Artzakank* d'avoir soutenu les activités de notre comité tout au long de ces années par la publication volontaire de nos communiqués, les présentations de nos projets et les comptes-rendus de nos réalisations.

Notre communauté se distingue par le nombre élevé des participants par rapport à sa taille. Par ailleurs, le Conseil des gouverneurs du Fonds compte deux membres de Suisse: MM Dikran Izmirlian et Albert Boghossian. Je précise que le feu M. Berdj >>>

ԱՐԶԱԿԱՆԿ

ARTZAKANK - ECHO

6 numéros par année
Prix d'abonnement annuel: CHF 30.-

Rue de la Terrassière 58 - 1207 GENEVE-SUISSE

CCP 12-17302-9

IBAN CH07 0900 0000 1201 7302 9

Responsable de publication: Maral Simsar
Tél. + 41 (0)78 892 93 31
artzakank@worldcom.ch

LE FONDS ARMÉNIEN HAYASTAN A 25 ANS!

➤➤➤ Misirlian aussi en a fait partie avant son décès. Durant ces 25 ans, le comité suisse a récolté environ CHF 1'300'000 en dons qu'il a transférés en Arménie.

La première année, alors que la population d'Arménie et d'Artsakh subissait de plein fouet les conséquences du blocus azéri, nous avons participé à l'opération **hiver 94**. Par la suite, les dons de la communauté ont contribué à la construction de la "**Route de la vie**" **Goris-Stepanakert** et de la "**Route dorsale**" **Nord-Sud**, réalisées par les dons provenant du monde entier.

A partir de 2000, nous avons décidé de parrainer des projets adaptés à notre budget. Nous avons ainsi rénové les dortoirs, la chaufferie, la petite centrale électrique et la blanchisserie de l'**orphelinat de Gavar** dans la province de Gegharkunik. En collaboration avec les fonds arméniens de France et d'Allemagne, notre comité a réalisé la reconstruction de l'**école du village de Khashtarak** dans la province de Tavush. L'école a été dotée de classes spacieuses, des laboratoires de physique-chimie, d'une salle informatique et d'une salle de théâtre qui sert toute la région.

Notre projet suivant a été la reconstruction de l'**hôpital de Noyemberyan**, le seul dans la province de Tavush qui sert 30'000 résidents de la ville et des villages avoisinants. Cette initiative, cofinancée par les branches allemande, australienne, suisse et libanaise du *Himnadram*, comprenait le réaménagement des bâtiments pour les rendre conformes aux normes sanitaires modernes, le remplacement du toit, du revêtement de sol, des portes et des fenêtres ainsi que l'installation d'un système de communication rénové.

Nous nous sommes attelés par la suite à la tâche de modernisation des conditions d'éducation de l'**école**

de musique Tchaïkovski d'Erevan. Le projet comprenait le remplacement des instruments de musique, des ordinateurs, des CD, DVD ainsi que l'établissement d'une salle d'audio-vidéo.

Notre avant-dernier projet a été la construction d'une **piscine thérapeutique couverte** et l'installation d'un petit **laboratoire de biochimie** à l'orphelinat **Gyumri Children's Home**, la seule institution en Arménie qui offre des soins à des enfants handicapés physiques et mentaux âgés de 0 à 6 ans. Dernièrement nous avons participé aux travaux de rénovation du **lycée Olimpus** d'Erevan en prenant en charge le remplacement des portes et des fenêtres d'un étage. Nous avons aussi participé à quelques actions ponctuelles.

Durant toutes ces années vous avez organisé la collecte des dons et assuré le suivi d'un nombre de projets. Lequel de ces projets vous tient-il le plus à cœur et pourquoi?

Tous, mais je m'attache surtout à des projets pour enfants comme les écoles, les orphelinats etc. Dans mon discours prononcé à l'occasion de l'inauguration de l'hôpital de Noyemberyan qui se trouve à quelques kilomètres de la frontière avec l'Azerbaïdjan, j'ai exprimé le souhait que les personnes qui seront admises dans cet hôpital ne viennent que pour les accouchements. Et le premier bébé né dans cet hôpital après sa reconstruction a été prénommé Avedis selon le souhait des parents qui étaient présents le jour de l'inauguration. ➤➤➤

La Gaîté depuis 1928

La Gaîté/Intercome SA
13, Rue de la Rôtisserie
1204 Genève
022 311 87 08
info@lagaite.ch
www.lagaite.ch

Articles de fêtes

Guirlandes, ballons & cotillons
Costumes & accessoires de déguisements
Farces & attrapes
Drapeaux

LE FONDS ARMÉNIEN HAYASTAN A 25 ANS!

M. Kizirian prononçant un discours lors de l'inauguration de Gyumri Children's Home (mai 2016)

➤➤➤ **La transparence, la bonne gestion et la prévention des risques de détournement de fonds et de matériel sont les gages de la réussite de toute action impliquant des récoltes de dons. Quels sont les mécanismes et les mesures qui vous permettent - à vous et aux représentants des autres communautés - d'assurer un bon contrôle des projets sur place?**

Les projets sont fixés par l'assemblée générale annuelle sur proposition du comité exécutif. Tous les projets font l'objet d'appels d'offres publics suivant les règles et normes de la Communauté Européenne et les travaux sont contrôlés par des cabinets spécialisés. Nous assistons à la séance d'ouverture des plis d'offres concernant nos projets et choisissons, ensemble avec les membres de la commission, les entreprises à mandater. Le comité exécutif du *Himnadram* nous envoie des rapports mensuels sur l'avancement des travaux pour chaque projet en fonction desquels nous effectuons les virements en plusieurs tranches. Je dois dire qu'actuellement, les entreprises qui travaillent sur les projets du *Himnadram* respectent scrupuleusement les normes, les délais et fournissent un travail de grande qualité. C'est pourquoi j'invite toutes les personnes et organisations désireuses de réaliser des projets en Arménie et en Artsakh de passer par les canaux du *Himnadram* qui a la logistique et l'expérience requises pour mener à bien leurs projets.

L'utilisation des fonds fait l'objet d'un contrôle à deux niveaux: Deux contrôleurs internes représentant l'Arménie et la Diaspora, et un audit externe réalisé par le Cabinet Grant Thornton (audit comptable et audit de réalisation). Les comptes et les rapports d'audit sont à la disposition de tout donateur. Les personnes intéressées peuvent me contacter en envoyant un courriel à: avedis_kizirian@hotmail.com

Quels sont les futurs projets de la branche suisse du Fonds Arménie?

Le Fonds attache une importance majeure au développement rural. Grâce aux canaux d'irrigation et d'autres structures qu'il a financés à ce jour, plus de 15'000 hectares de terres ont été réaffectés à l'agri-

LE BLOGUEUR RUSSO-ISRAËLIEN CONDAMNÉ À TROIS ANS DE PRISON EN AZERBAÏDJAN

Le 20 juillet, le blogueur russo-israélien Alexandre Lapchine a été condamné à trois ans de prison par un tribunal azerbaïdjanais pour avoir visité l'Artsakh.

Le blogueur, qui possède aussi la nationalité ukrainienne, avait été arrêté en 2016 à Minsk, la capitale du Bélarus, avant d'être extradé en Azerbaïdjan en février dernier.

(photo de la page facebook d'Alexandre Lapchine)

Il a été reconnu coupable d'avoir traversé illégalement la frontière de l'Azerbaïdjan en se rendant au Karabagh en 2011 et 2012, en passant par l'Arménie. Selon la loi azerbaïdjanaise, il est interdit de se rendre au Karabakh sans l'autorisation de Bakou.

Alexandre Lapchine a déclaré aux juges ressentir "une culpabilité morale" et a présenté ses excuses pour avoir soutenu sur son blog la sécession du Karabakh, expliquant avoir "infligé une souffrance morale au peuple azerbaïdjanais", selon un correspondant de l'AFP sur place.

Il s'agit du premier ressortissant étranger à être condamné par l'Azerbaïdjan pour s'être rendu au Karabakh. ■ (AFP)

culture. La nouvelle initiative lancée en Artsakh comprend le forage d'une centaine de puits, d'un diamètre de 200 à 400 mm et d'une profondeur jusqu'à 150 m, et la construction d'un nouveau système d'irrigation dans les zones rurales. Notre comité s'est engagé à financer un puits dont les coûts s'élèveront à USD 46'440. Ce prix inclut, en sus des frais de forage, l'installation d'une ligne électrique (10kW) et d'un poste de transformation ainsi qu'un système d'irrigation (canalisations en polyéthylène). A noter que chaque puits permettra d'irriguer de 15 à 25 hectares de terres et de créer jusqu'à 40 emplois supplémentaires.

Je tiens à féliciter notre communauté et ses organisations à l'occasion du 25ème anniversaire du *Himnadram* et les remercier de leur soutien durant toutes ces années. Je suis convaincu que les membres de notre communauté continueront de contribuer généreusement aux projets du *Himnadram* qui a la vocation particulière de construire les infrastructures indispensables au développement socio-économique de l'Arménie et de l'Artsakh avec la participation de tous les Arméniens. ■

(Propos recueillis par Maral SIMSAR)

ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ. ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՂ ԱՐՅԵՍ

Մարգարիտա ՂԱԶԱՐԵԱՆ

Սիրիահայ վարպետներ Յուրի Ափբեցեանը եւ Մարալ Շեօմէլեան-Պերպերեանը այն կանանցից են, ում շնորհիւ Հայաստանում վերականգնում եւ տարածում են հայկական ասեղնագործութեան մոռացուած ավանդույթները: Հայաստան գալով՝ նրանք դասընթացների ու ցուցահանդեսների միջոցով հասցրել են փոխանցել Մարաշի, Այնթապի, Վանի, Ուրֆայի եւ հայկական այլ ամենայայտնի ասեղնակարերի գաղտնիքները:

Յուրի Ափբեցեան

«Ասեղնագործութեան տարբեր տեսակներով եմ զբաղում Այնթապ, Վան, Տիգրանակերտ, Ուրֆա եւ այլն: Հիմա ինձ մօտ են այն աշխատանքները, որոնք կարողացել ենք բերել մեզ հետ: Ընդհանրապէս, մեզ մօտ գրեթէ բոլոր աղջիկներն ասեղնագործութիւն էին սովորում, իւրաքանչիւր տան մեջ հաստատ մէկը կը գտնուի, որ ասեղնագործում էր: Դա ավանդաբար պահպան էր. մենք դրսում քիչ էինք լինում, տանն այս արհեստով էինք զբաղում: Այնտեղ կենտրոններ կային, որտեղ փակ դասընթացներ էին անցկացւում: Աւելի քան 20 տարի ես Հայէպում զբաղում էի ասեղնագործութեամբ:

Մեր մեծ մամիկներից ենք սովորել արհեստը, ապա զարգացրել: Այնտեղ՝ Սիրիայում, կանայք ասեղնագործում էին եւ այդ գործերը պահում իրենց թռուկների համար: Մեր հայրերը, պապիկները, մամիկները միայն անուն չէ, որ ժառանգում են իրենց թռուկներիս, ձեռագործ աշխատանքեր էլ են ժառանգում:

Ասեղնագործութեան բոլոր տեսակներն էլ սիրում եմ, բոլոր գործերն էլ սիրելով եմ անում Այնթապն էլ, Վանն էլ, չեմ ասում այս մի աշխատանքը միւսից լաւն է: Ուզում եմ զարգացնել, այլ տեսակի ասեղնակարեր էլ եմ ուզում սովորել, իրար կապել, միասին կիրառել:

Ամեն կարատեսակ իր իւրայատկութիւնն ունի: Դա վերաբերում է ինչպէս ասեղնագործելու կերպին, որ տարբեր է իւրաքանչիւր ասեղնակարի դէպքում, այնպէս էլ գոյներին: Օրինակ, Այնթապը արւում է թելերը քաշելու միջոցով, միատոն՝ հիմնականում սպիտակ թելով, իսկ Վանը գոյնզգոյն թելերով է արւում եւ ունի իր յատուկ նախշը. միայն թէ մոտիկները դու ինքդ պիտի տեղադրես կտորի վրայ:

Ուրֆան յատկապէս շատ գունազեղ է ու գեղեցիկ: Նաեւ համրանքի տարբերութիւն կայ. բոլորը համրանքով են, իսկ Ուրֆան աչքի չափով պիտի դասաւորուի:

Մենք եկանք, մեզ հետ բերեցինք արհեստը: Միայն մեզ չպետք է պահենք, պետք է սովորեցնենք, որ նոր սերունդն էլ ճանաչի: Ինչպէս, օրինակ, երաժշտութիւնը, այնպէս էլ ձեռագործը, ասեղնագործութիւնը պետք է սովորեցնել եւ տարածել: Հետաքրքրուողներ շատ կան, որ գալիս են, հարցնում:

Ընթացքում կամաց-կամաց վերականգնում է՝ դասընթացների, տարբեր ցուցահանդեսների միջոցով: Այստեղ էլ շատ լաւ վարպետներ կան, որ շատ գեղեցիկ գործեր ունեն: Հանդիպում ենք, մենք իրենց ենք ծանօթանում, իրենք էլ՝ մեզ:

Այստեղ՝ Հայաստանում, այլ արհեստներ են զարգացած, օրինակ՝ գորգի գործը, լցակարը եւ այլն: Տարբեր են, բայց բոլորն էլ շատ գեղեցիկ են»:

Մարալ Շեօմէլեան-Պերպերեան

«Ուրիշ երեխաները խաղալիքներով էին խաղում, ես ասում էի՝ ինձ ասեղը տուր, թելը տուր: Նստում էի մեծ մայրիկիս կողքը, նա ձեռքի թելն ու ասեղը ինձ էր տալիս, սովորեցնում ասեղնագործելու ձեւը: Ես էլ ձեռքիս մէջ կտորը միոտելով հազիւ գործում էի: Մերն այդ օրերից է արթնացել, դրա համար այդ կտորը, որի վրայ սովորել եմ, պահում եմ, եւ այն ուրիշ արժէք ունի ինձ համար:

Քանի տարիքը առաջանում է, այնքան ւաւելի ես գիտակցում ասեղնագործութեան հարկը: Ասեղնագործութիւնն ինձ համար իբրեւ շահադրօն չէր, պարզապէս հետաքրքրութիւն էր՝ նախնիներից մնացած ավանդը վառ պահելու: Այնտեղ շատ մարդիկ ձեռագործը որպէս եկամտի աղբիւր էին օգտագործում, բայց իմը սիրողական էր, որ հասուն տարիքում ւաւելի հզօրացաւ մէջս: Երիտասարդ տարիքում, որ տատիկներս կողքիս էին, երեւի զբաղուածութիւնը կլանում էր:

Իմ տան զարդարանքի համար էի աշխատում Հայէպում, ոչ մի ազամ չեմ վաճառել, դրա համար բոլոր ունեցած ասեղնագործութիւններս ինձ մօտ են: Այստեղ է, որ բիզնեսի վերածուեց, սկսեցինք >>>

**ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ՊԱՏԿԱԼԱԾ
ՀԱՅԵԼԻՆ ՅԱՆՁՆՈՒԹՅՑ ՀԱՅՈՑ
ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ**

102 տարի առաջ Թուրքիայում ապրող ալեիներին ի պահ տրուած հայելին վերադարձաւ Հայաստան: Գերմանիայում բնակուող ալեի Հասան Դուլինը Հայոց Ցեղասպանութեան թանգարան-ինստիտուտին փոխանցեց մի հայելի, որը 1915թ. յայտնուել էր Նրա պապի մօտ:

Ճուտնորով պատմական Երզնկայից Հասանը պատմում է, որ փայտե պատեանով հայելին իր Հասան պապին հայերի նկատմամբ իրականացուող կոտորածների ընթացքում ի պահ են տուել բռնագաղթի ենթարկուած հարեւան հայերը՝ յոյսով, որ գուցէ մի օր յետ վերցնեն իրենց իրերը:

Սակայն ինչպէս յայտնի է, Երզնկայի հայութիւնը թուրքական վայրագութիւններից առաւելապէս տուժած շրջաններից է: Երզնկայի հայութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ տեղահանուել է և գազանաբար սպանուել է. ձերբակալուել է և գնդակահարուել է նաեւ տեղի մտաւորականութիւնը:

Մայիսին թուրքական իշխանութիւնների հրահանգով տեղահանուեց Երզնկայի հայութիւնը, որի մեծ մասը սպանուեց Կամախի (Թեմահ) կիրճում: Շատ քերին յաջողուեց պատսպարուել մօտակայ լեռներում ու անտառներում:

Հասանը մանկուց իմացել է, որ իրենց տանը հայերին պատկանած իրեր են պահպանուում: Ալեի ուշ իրերը բաժանուել են ընտանիքի անդամների միջեւ, իսկ Հասանին հասել է փայտե շրջանակով հասարակ հայելին: Հայելու փայտե շրջանակի վրայ ձեռագործ նախշագարդեր կան: Հօր մահից յետոյ Հասանը տեղափոխուել է Գերմանիա եւ հետն է վերցրել նաեւ հայելին: Նրան միշտ հետաքրքրել է, թէ ում է պատկանել այդ իրը կամ ո՞րք են արդեօք հայելու տիրոջ հարազատները:

Հասանն անցեալ տարի եղել է Հայաստանում, այցելել Հայոց Ցեղասպանութեան յուշահամալիր եւ հէնց այդ ժամանակ է որոշում կայացրել հայելին յանձնել թանգարանին:

«Հայելին դրուած էր մեր տանը: Բոլոր հիւրերին մենք պատմում էինք դրա պատմութիւնը: Երբեմն ասեւնատարբեր ազգութեան տէր մարդիկ արտասուում էին: Սա խղճի խնդիր է, եւ ինչպէս Վիկտոր Հիւզօն է

**ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.
ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՈՂ ԱՐՅԵՍ**

»»» *ալեի մանր կտորների վրայ ասեղնագործել, որպէսզի գինը մատչելի լինի եւ վաճառուի:*

Տառիկներից սովորել եմ, բայց ինքնաշխատութեամբ էլ շատ բաներ եմ բացայայտել ու կիրառել: Ինքս հետազօտելով, գրքերի մէջ նայելով՝ շատ կարատեսակներ եմ գտել: Օրինակ, Ուրֆայի ասեղնագործութեան 2-3 տեսակ էին մեզ սովորեցնում դասընթացի շրջանակում, բայց յետագայում, գրքեր պրայտելով, 16 տեսակ յայտնաբերեցի եւ մշակեցի, որ հիմա կիրառում եմ ու սովորեցնում:

Աշխատում եմ Ուրֆայի, Մարաշի, Տիգրանակերտի, Սվազի, Մալաթիայի եւ այլ կարատեսակներով: Այնթապի մանր գործուածքը չեմ արել, բայց դրա բոլոր ասեղնատեսակներով ալեի մեծ կտորի վրայ գործել եմ: Օրինակ, խաչասեղի մի տեսակ կայ, որ որոշ կտորների վրայ սովորաբար չեն ասեղնագործում, քանի որ վերջինիս գործուածքը խիտ է, համրանք չունի. ես յատուկ տեխնիկա եմ մշակել, որի շնորհիւ կարողանում եմ գործել: Փորձեր եմ անում տարբեր նիւթերով՝ ասեղնագործելով մինչեւ իսկ կաւի վրայ:

Հայաստանում ալեի շատ են, անշուշտ, գորգի եւ կարպետի գիտելիքները: Մեծ վարպետներ ունենք այստեղ, որ շատ բժախնդիր եւ գեղեցիկ գործեր են անում, բայց իրենց համար, օրինակ, Ուրֆան նորութիւն էր, գործողներ, իհարկէ, կային, բայց շատ չէին: Չետաբերութիւնն արթնցաւ, սկսեցին կանչել, անծանօթ կարատեսակների գաղտնիքներին ծանօթացան:

Ես էլ այստեղ եմ սովորում, օրինակ, գորգագործութիւն եւ կարպետագործութիւն, մանրանկարչութիւն, որ հիմա ասեղնագործութեան մէջ եմ կիրառում, ինչպէս նաեւ թաղիքագործութիւն, որ իմ աշխարհն է դարձել:

Մանաւանդ ներկայ սերնդի մէջ շատ մեծ հետաքրքրութիւն կայ: Հիմա, երբ ասեղնագործութիւն եմ դասաւանդում, ինձ համար շատ ուշագրաւ է, որ այստեղ ասեղնագործութեան դասընթացներին շատ երիտասարդներ են յաճախում, որ մեծերից ալեի լաւ են գործում եւ գարմանայի համբերութիւն ունեն: Վստահ եմ, որ ասեղնագործութիւնը, եթէ մանկուց դպրոցներում ուսուցանուի, շատ ալեի արդիւնաւետ կը լինի:» ■

Մ.Ղ.

(Մեղիամաքս)
(Լուսանկարները՝ Էմին Արիստակեսեանի)

ասել, խիղճը մարդու մէջ Աստուածն է», պատմում է Հասան Դուլինը եւ կոչ է անում իր հայրենակիցներին երբեւէ հայերին պատկանած իրերը փոխանցել Հայոց Ցեղասպանութեան թանգարանին:

ՀՅԹԻ գլխաւոր ֆոնդապահ Գոհար Խանումեանն այս փաստը համարում է եզակի. «Սա աննախադէպ երեւոյթ է, քանի որ մինչ այդ թանգարանին նուիրատուութիւն կատարել են միայն ցեղասպանութիւնը վերապրածների ժառանգները՝ փոխանցելով իրենց ընտանիքներին պատկանած մասունքները»: ■

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ և ՀԻՄՆԱՐԿ

KASA: 20 ANS D'ENGAGEMENT EN ARMÉNIE

KASA (Komitas Action Suisse-Arménie) fête ses 20 ans d'existence! Le bilan impressionnant de cet anniversaire se résume à 17 millions de francs investis et à une cinquantaine de projets réalisés dans plusieurs secteurs en Arménie: humanitaire, constructions, agriculture, tourisme et formation. Pourtant, rien ne laissait présager une telle réussite à cette association aux débuts modestes.

Monique Bondolfi-Masraff, née en Suisse mais d'origine arménienne, et son époux Dario Bondolfi, originaire des Grisons, respectivement présidente et responsable financier, évoquent avec émotion les différentes étapes de cette belle aventure.

Tout commence en avril 1995 lorsque Monique et Dario, enseignants de profession, décident d'inviter à la fête de leurs 25 ans de mariage l'Atelier Vocal Komitas (AVK), composé des étudiants de Sirvart Kazandjian Pearson au Conservatoire de Lausanne. Dario, complètement emballé par la musique arménienne, intègre la chorale, qui enregistre peu de temps après son CD "Voix d'ici, Musique d'Arménie". Deux ans plus tard, en octobre 1997, Sirvart emmène en Arménie, avec 30 autres voyageurs, 20 chanteurs de l'AVK qui donnent deux concerts à Erevan et y fêtent leurs 10 ans.

Atelier Vocal Komitas, 1995, dirigé par Sirvart Kazandjian (au milieu)

Ce premier voyage en Arménie sera déterminant, témoigne Monique : *"Nous sommes partis avec beaucoup de valises remplies de vêtements, de matériel médical et scolaire, de jouets, que nous avons distribués à deux internats d'Erevan. Après avoir découvert avec émotion la difficile réalité locale et notamment la situation abominable de l'Internat n° 11, la chorale a décidé à son retour de créer une association de soutien, nommée Komitas Action Suisse-Arménie en hommage à l'Atelier Vocal Komitas. Le premier comité comprenait des membres de la chorale, et j'ai accepté d'être la présidente sans bien savoir dans quoi je m'embarquais"*.

Pendant la phase de démarrage qui dure jusqu'en 2000, KASA se concentre sur l'action humanitaire en essayant de comprendre la réalité arménienne et de cerner les besoins les plus criants. Elle soutient notamment l'internat n° 11 de Noubarashen pour enfants en difficulté par une aide matérielle mais surtout par un suivi affectif et psychologique des enfants. Cette aide continuera pendant 10 ans malgré le manque de coopération, voire l'hostilité, du directeur

nat. Entretemps, elle s'engage dans un deuxième volet humanitaire, le parrainage de familles, à Gumri, à la demande de la SPFA (Solidarité Protestante France-Arménie) qui était active dans cette ville dévastée par le tremblement de terre de 1988. Ces parrainages continuent à ce jour, mais sous la forme d'un accompagnement plus global.

En 1998, l'acquisition d'un appartement à Erevan, grâce au don généreux d'un couple âgé d'Arméniens de Bienne en voyage en Arménie avec KASA, permettra à l'association d'ouvrir son premier bureau en Arménie.

A partir de 2000, KASA se lance dans des projets de construction. *"Un peu par hasard", dit Monique. "Le 7 avril 1999 - la fête des mères en Arménie - nous sommes montés à Gogaran, à 3 km de l'épicentre du séisme. L'école se tenait dans un baraquement malsain, avec des tables cassées, des bouquins bouffés par les rats, bref, l'horreur totale, mais les élèves s'étaient fait tout beaux pour fêter leurs mamans. Nous avons été frappés par le décalage entre la misère noire de ce village et ces gosses qui chantaient avec tout leur cœur et nous offraient des fleurs. Dario, très ému, a dit: "Je suis un enseignant comme vous, mais je vous promets qu'on refera votre école". De retour en Suisse, il a organisé avec ses collègues du collège de Coppet une fête en faveur de KASA. Nous avons aussi commencé à récolter des fonds par d'autres actions"*.

L'Ecole de Gogaran

A la même époque, grâce à une voyageuse, les Bondolfi sont introduits auprès de la fondation Armenianos : une rencontre cruciale pour KASA. Le financement pour la reconstruction de l'école de Gogaran est complété et les travaux peuvent commencer. *"C'était notre premier chantier et nous l'avons réalisé avec beaucoup de cœur et d'enthousiasme en dépit de problèmes de tous ordres, matériels, interculturels, etc... L'école a été inaugurée en octobre 2002 et cela nous a valu la confiance d'Armenianos, qui a cofinancé une quarantaine de projets de construction à hauteur de CHF 7 millions. C'est grâce à Armenianos que KASA est devenue ce qu'elle est"* résume Monique.

En 2001, KASA est inscrite comme fondation en Arménie sous le nom de KASA FHS (Fondation Humanitaire Suisse) pour pouvoir bénéficier de l'exemption humanitaire de 20%, tandis qu'en Suisse elle garde son statut d'association.

Les réalisations de KASA dans le secteur des constructions ne se limitent pas à ses propres projets, tels le Centre EspaceS, un B&B à Erevan et le >>>

KASA: 20 ANS D'ENGAGEMENT EN ARMÉNIE

➤➤➤ Centre Arevamanuk à Gumri. Elles concernent aussi 12 écoles pour le compte de l'Etat arménien, à Erevan et dans les régions. Par ailleurs, KASA s'implique aux côtés du docteur Ara Babloyan : centre de santé ArBeS de réhabilitation pour enfants handicapés, centre aéré d'Aparan, rénovation par étapes de l'hôpital pédiatrique Arabkir d'Erevan.

Monique et Dario Bondolfi

Un coup de cœur des Bondolfi est le village d'Argina, qu'ils découvrent par hasard grâce à l'ONG SHEN engagée dans le développement rural. Un village de réfugiés très pauvre dans la région d'Armavir, qui a repris le nom d'Arkina, résidence d'été du catholicos au Xe siècle, proche d'Ani. Nom que Puzant Masraff, le grand-père de Monique, arrivé d'Egypte à Yverdon-les-Bains dans les années 1920, avait précisément donné à la source d'eau minérale d'Yverdon qu'il y avait achetée et qu'il exploitait... "Avec SHEN, nous avons financé à Argina un séchoir solaire et avons aidé à refaire l'école, à y installer le chauffage, à construire la route, une citerne, des locaux dans la mairie et une fabrication d'abricots confits. D'ailleurs, c'est d'Argina que proviennent les fameux abricots confits que nous vendons en Suisse. Et encore une dizaine d'autres projets : centres culturels, irrigation, frigos et une chapelle", évoque Monique.

En parallèle aux constructions, KASA s'investit dans l'agriculture pour lutter contre l'exode rural. Un peu à Argina, mais surtout à Gogaran où, après la reconstruction de l'école, elle contribue à la rénovation du réseau d'eau du village (citerne, canalisations) et du gaz puis à la mise en route d'une coopérative, achète des machines agricoles et met en place une bergerie de 200 moutons.

Dès sa fondation en 1997, KASA promeut par ailleurs le développement d'un tourisme durable et solidaire, respectueux de l'environnement et de la population locale. Elle a formé plus de 200 guides et organise des voyages très personnalisés, hors des sentiers battus, à la découverte de l'Arménie profonde, qui allient culture et rencontres, à l'écoute de la réalité vive de ce pays.

A partir de 2012, KASA connaît un grand essor. Monique en explique la raison: "Fin 2011, nous avons nommé une nouvelle directrice, Anahit Minassian, qui a donné une impulsion extraordinaire à la fondation. Elle est partie de l'idée que la fondation arménienne devrait se responsabiliser et se prendre en main en termes de gestion et de recherche de fonds. Actuellement, KASA Arménie trouve la moitié de son financement pour des projets importants à travers les organisations internationales comme l'UNICEF, le HCR, les ambassades et des organisations européennes, ainsi que grâce aux recettes du tourisme et des cours. Par ailleurs l'entrée au Conseil d'administration arménien de Robert Doldourian, ancien directeur de banque, a beaucoup contribué à professionnaliser KASA. Aujourd'hui, nous avons près d'une cinquantaine de collaborateurs salariés répartis entre notre bureau central, le Centre EspaceS à Erevan et notre centre à Gumri, qui gèrent 22 projets. Nous avons eu la chance de bénéficier d'un grand et fidèle soutien de la part des Suisses, ainsi que de la communauté arménienne, notamment dans des moments difficiles, et un beau réseau s'est constitué autour de KASA. Cette aide locale reste indispensable pour compléter les fonds trouvés par les Arméniens.

Le comité actuel en Suisse: Michel Genoud, Bernard Petitpierre, Lise Messerli, Marc-Henri Friedli (debout) et Martine Wirthner, Edith Lanfranchi, Monique Bondolfi, Dario Bondolfi, Susy Mac Donald (devant)

Les clubs et programmes mis en place dans les deux centres¹ ont pour but de promouvoir une société de citoyens ouverts, autonomes, acteurs plutôt que consommateurs, qui visent le développement durable de leur pays en s'engageant démocratiquement dans la vie économique, sociale et culturelle de l'Arménie. Elle propose également des plates-formes de développement personnel et professionnel pour encourager l'esprit d'initiative et la création d'emplois.

➤➤➤

PFG
7jours/7 - 24h/24

POMPES FUNÈBRES GÉNÉRALES

46, avenue Cardinal-Mermillod - 1227 CAROUGE
79, route de Saint-Georges - 1213 PETIT-LANCY

Tél. 022 342 30 60 - www.pfg-geneve.ch

KASA: 20 ANS D'ENGAGEMENT EN ARMÉNIE

➤➤➤ Les deux projets les plus récents de KASA sont l'aide aux réfugiés syriens² avec le soutien de l'UNHCR, qui comprend l'aide à l'intégration sociale et culturelle à travers la formation, l'encadrement et l'accompagnement par des bénévoles; et le projet REGIO³ dont le but est de former les jeunes venant des régions qui s'engageront ensuite en collaboration avec les collectivités locales en faveur du développement de leurs régions.

Réfugiés syriens et bénévoles de KASA

Quelle est l'approche de KASA?

KASA met l'accent sur la créativité, la formation non-formelle et l'e-learning, les démarches dynamiques qui développent l'esprit d'initiative, les pratiques citoyennes, solidaires et écologiques et le dialogue interculturel ainsi que la francophonie. Elle a élaboré un beau matériel pédagogique, auquel s'intéresse l'Etat.

Les membres et les collaborateurs de KASA sont fiers d'avoir contribué à changer le regard des milliers de jeunes qui ont fréquenté KASA pendant ces 20 ans: *"Positivement les jeunes sont devenus plus enthousiastes et désireux de construire leur pays. Mais le décalage entre le haut niveau intellectuel et la précarité économique et sociale reste important, preuve en soit le fait que l'exode continue... Notre engagement garde dès lors pleinement son sens."*

En ce qui concerne l'avenir, Monique pense que *« dans ses différents domaines KASA doit à la fois s'enraciner dans la réalité arménienne en gardant les valeurs les plus humanistes et s'ouvrir aux dimensions internationale et interculturelle »*.

Quant à Dario il estime important de miser sur la création d'emplois en s'appuyant sur l'inventivité des Arméniens. "Depuis 20 ans, nous avons essayé de répondre à leurs besoins en partageant avec eux des outils novateurs. Je souhaite que les collaborateurs ainsi formés puissent continuer sur leur lancée pour développer leur pays, tout en sachant compter sur le soutien fidèle de la Suisse et de l'Europe !" ■ →→→

***

Monique vient de publier **KASA 20 ans: Une espérance qui fait sens 1997-2017?**

Pour commander: monique.bondolfi@kasa.am
Prix: CHF 20 + port

M.S.

Spectacle musical
LES CHANTS GRENATS
Ritournelles contre la guerre

29 et 30 septembre 2017 à 20h00

Studio de Agostini
Rue François D'Ivernois 7
1206 Genève

Claude DARBELLAY, baryton
Géraldine CLOUX, mezzo-soprano

Haig VARTAN, composition
Gérald CHEVROLET, poèmes
Philippe LÜSCHER, metteur en scène

Entrée 10 CHF - Billetterie sur place

Une mère, un père, Claire et Armand, parlent à leur enfant, Michaël - enfant imaginaire -, de la guerre, dans un pays occidental comme la Suisse où le phénomène ne se perçoit habituellement qu'au travers de l'actualité et des fictions des médias.

Ils cherchent le chemin de ce discours et finissent par créer un jeu de rôles, une mise en scène pour s'approcher par la fiction d'une réalité à la fois éternelle et terrible.

La pièce aborde essentiellement le thème de la guerre, mais aussi la difficile question de comment en parler. Cette question a suscité un genre inhabituel: le théâtre dramatico-musical. Cette approche permet d'entrer dans l'émotion - tout le monde sait que les chants désespérés sont les chants les plus beaux (Musset). Avec l'amour, la guerre est le thème qui a suscité, au cours des siècles, le plus de "chansons". Dix chansons donc, ritournelles contre la guerre.

La pièce ne raconte aucune guerre et toutes les guerres. Il n'y a pas de volonté historique dans le récit, mais bien plutôt une volonté symbolique: toutes les guerres sont les mêmes, la guerre est en nous et non à l'extérieur de nous. C'est ce que nous voudrions faire ressentir aux auditeurs-spectateurs des *Chants Grenats*.

Haig Vartan et Gérald Chevrolet

(1) Pour plus d'information sur les projets en cours visitez www.kasa.am

(2) Voir Artzakank N°193 juillet/août 2014 p. 5, *L'Arménie devient terre d'accueil!* ainsi que Artzakank N° 205 juillet/août 2016 p. 8, *Les Arméniens locaux apportent un changement positif dans le travail avec les personnes déplacées*

(3) Voir Artzakank N° 209 mars/avril 2017 p. 17, *Lorsque les jeunes s'engagent en faveur du développement communautaire*

ԱՐՑԱԽԻ ՏԱՍԸ ԼԱԻԱԳՈՅՆ ՎԱՅՐԵՐԸ` ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ ՅԻՇԱՐԺԱՆ ԴԱՐՆԵԼՈՒ ՅԱՄԱՐ

Արցախի զբոսաշրջային վայրերը բազմազան են. անոնք կ'առաջարկեն իւրօրինակ տպավորութիւններ թե՛ հնագիտական պեղումներով հետաքրքրուողներուն, թե՛ ճարտարապետական ինքնատիպ ոճն ու հետաքրքրական լուծումները գնահատողներուն եւ թե՛ արկածային զբոսաշրջութեան սիրահարներուն:

Ըստ Artsakhpress.am-ի՝ Արցախի 10 լաւագոյն վայրերը, որոնք արժէ տեսնել եւ ուսումնասիրել:

Տորտուզ-Յունոտի կիրճ

Եթէ կ'ուզէք տեսնել արցախեան բնութեան ողջ հրմայքը, ուրեմն անպայման պետք է այցելէք Տորտուզ, Նոյնիւքն՝ Կատարօտ, որ կը գտնուի Շուշի քաղաքի եզրին՝ ժայռերու գագաթին: Քարքարոտ ոլորաններ, հնագոյն ջրաղացներու ակերակներ, մարտահրաւրային կամուրջներ, ամէն քայլափոխի հանդիպող գուարճալի փայտէ մարդուկներ, հանգստանալու համար նախատեսուած նստարաններ, ի վերջոյ զբոսաշրջիկներ. ահա այն ամէնը, ինչ պիտի տեսնէք դէպի Տորտուզի վարը գտնուող Յունոտի կիրճ տանող ճանապարհին, որ կը սկսի Մխիթարաշէնէն: Ճանապարհը ճիշդ կազմակերպելու հարցով ձեզի պիտի օգնեն երեք տարբեր գոյներու ուղեցոյցները, որոնցմէ կապոյտը կը տանի դէպի չտեսնուած Մամոտ Քար ջրվէժը, որ յայտնի է նաեւ «Չոնթիկներ» անուանումով, կարմիրը՝ դէպի Ամարաթ եւ Չոյզ Աջք քարանձաւներ, իսկ կանաչը՝ դէպի Յունոտ գիւղի ակերակները, կամարածեւ քարէ կամուրջը եւ ականակիտ աղբիւրները:

Տնճի

Արցախի զարդերէն մէկը հսկայական չինարի ծառն

է՝ Տնճին: Ստեփանակերտէն 37 քմ հիւսիս, Յիւսիս-հարաւ մայրուղիէն ոչ հեռու Մխտորաշէն գիւղին մօտակայքը գտնուող ծառը արդէն շուրջ 2035 տարեկան է, ունի 27 մ շառաւիղ, 54 մ բարձրութիւն եւ մինչեւ կէս մետրի հասնող տերեւներ: Բունի ներքին շառաւիղը 44 մ2 է, որուն շնորհիւ այնտեղ կը տեղաւորուի 100 հոգի: Դեռ խորհրդային տարիներէն՝ անոր շնորհուած էր վկայական ԽՍՀՄ տարածքի ամենատարեց եւ ամենախոշոր ծառը ըլլալու մասին: Տընճրի շրջակայքը կարելի է տեսնել բազմաթիւ պատմամշակութային յուշարձաններ: Արցախցիներուն համար Տնճին պարզապէս ծառ չէ. անկա ուխտատեղի է:

Շուշիի Սուրբ Ամենափրկիչ Ղազանչեցոց Եկեղեցի

Շուշին Արցախի մշակութային քաղաքներէն է: Յին պատմական շէնքերէն, թանգարաններէն բացի՝ զբոսաշրջիկներուն ուշադրութիւնը կը գրաւէ քաղաքի մայր տաճարը՝ Սուրբ Ամենափրկիչ Ղազանչեցոց եկեղեցին, որ կառուցուած է քաղաքի կեդրոնը՝ 19-րդ դարուն: Իբրեւ ճարտարապետական կառոյց՝ անկա կը գրաւէ ոչ միայն իր գոյնով, այլեւ՝ իւրօրինակ զմբէթով եւ փորագրութիւններով: Տաճարին դիմաց կառուցուած է զանգակատունը: Եկեղեցին ունի հատուած մը, ուր ակուստիկ յատկութիւններուն շնորհիւ՝ կը փոխուի մարդուն ձայնը. անկա կարծես կը դառնայ օտար:

Տիգրանակերտ

Հայոց արքաներէն Տիգրան Մեծի անունը կրող Տիգրանակերտ քաղաքը Արցախի Մարտունիի շրջանին մէջ է: Անկա կառուցուած է Ք.Ա. 1-ին դարուն: 2008 թուականին քաղաքի պեղումներուն վայրը ստեղծուած է պետական պատմամշակութային արգելոց, ուր այցելուները կրնան ստանալ մեծածաւալ տեղեկատուութիւն քաղաքի դարաւոր պատմութեան մասին: Տիգրանակերտի տարածքին իրականացուած են բազմաթիւ պեղումներ, որոնցմէ մէկուն ժամանակ յայտնաբերուած է երկու կարասային գերեզմանոց: 2005 թուականին քաղաքի եւ անոր տարբեր ծայրամասերու պեղումները ցոյց տուած են, որ Տիգրանակերտը միջնադարեան դասական քաղաքներու օրինակով ունեցած է պատուարով ամրացուած թաղամաս, առեւտրաարհեստաւորական կամ կեդրոնական թաղամաս, ընդարձակ գիւղատնտեսական արւարձաններ: >>>

ԱՐՑԱԽԻ ՏԱՍԸ ԼԱԻԱԳՈՅՆ ՎԱՅՐԵՐԸ` ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ ՅԻՇԱՐԺԱՆ ԴԱՐՁՆԵԼՈՒ ՅԱՄԱՐ

Գանձասար

Արցախի Մարտակերտի շրջանին մեջ գտնուող Գանձասարի վանական համալիրը` իբրև ճարտարապետական եզակի կոթող, անտարբեր չի ձգեր զբոսաշրջիկները, որոնք յատկապես ամրան շրջանին կ'ընտրեն Արցախը իբրև զբոսաշրջային ուղղություն: 13-րդ դարուն կառուցուած վանական համալիրը կը գտնուի Վանք գիւղի մօտակայքը. դեռ 2000-ականներուն մեկնարկեցին վանական համալիրի վերականգնման աշխատանքները: Գանձասարի պատմութեան` 11 լեզուով թարգմանուած գիրքը առաւել ընկալունակ եւ մատչելի կը դարձնէ զբոսաշրջիկներուն այցը դէպի վանական համալիր: Վանքին մօտակայքը նաեւ կարելի է տեսնել Գանձասարի մատենադարանը, որ նոյնպէս կը կրէ Մեսրոպ Մաշտոցի անունը: Արցախեան մատենադարանին մէջ կարելի է ծանօթանալ վաղ միջնադարէն մինչեւ նոր շրջանը ընդգրկող ձեռագրերուն եւ հնատիպ գիրքերուն:

Կաչաղակաբերդ

Կաչաղակաբերդը կը գտնուի Արցախի Պտերեցկ եւ Քոլատակ գիւղերուն միջեւ: Լեռան գագաթը, որուն վրայ կանգնած է բերդը, յատկապէս տեսանելի է Ստեփանակերտէն Գանձասար երթալու ճանապարհէն: Երեք կողմերէն բերդը շրջապատող հարթ ժայռերը զայն դարձուցած են անառիկ: Չորրորդ կողմը համեմատաբար հասանելի է, ուր հաւանաբար կը գտնուի բերդին մուտքը: Ըստ պատմութիւններէն մէկուն` ժողովուրդը ամրոցը կոչած է «Կաչաղակաբերդ», քանի որ անիկա հասանելի եղած է միայն կաչաղակներուն: Բերդը նաեւ ստացած է «Սղոջան» անունը, քանի որ բազմաթիւ դէպքեր կը պատահին, երբ մարդիկ բերդին հասնելու ճանապարհին կը սահին եւ այդպէս ալ գագաթին չեն կրնար հասնիլ:

Ազոխի քարանձաւ

Ազոխի քարանձաւը կարելոր հնագիտական վայր է, որ կը գտնուի Արցախի Յաղոուքի շրջանի Ազոխ գիւղին մօտ: Դեռ 1968 թուականին այնտեղ իրականացուած պեղումներուն ժամանակ յայտնաբերուած է Նեանտերթալ նախամարդու ծնօտոսկրը, որ 300.000 տարեկան էր: Անիկա աշխարհի ամենահին մարդկային մնացորդներէն է, որ գիտական գրականութեան մէջ կը զբաղցնէ 5-րդ տեղը: Ազոխի քարանձաւը պետական բնապատմական արգելոց է, որ գրաւած է ոչ միայն հայ, այլեւ օտարերկրացի հնագետներուն ուշադրութիւնը: 2016 թուականին ար-

տերկրի մէջ լոյս տեսաւ «Ազոխի քարանձաւը եւ կովկասեան միջանցքը» (Azokh cave and the Transcaucasian corridor) խորագիրը կրող գիրքը, որ կը ներկայացնէ աւելի քան տասը տարի ձգուած հնագիտական աշխատանքներուն արդիւնքները:

Դադիվանք

13-րդ դարերուն կառուցուած Դադիվանքը եւս Արցախի պատմական վանական համալիրներէն է, որ կը գտնուի Շահումեանի շրջանի Դադիվանք գիւղին մէջ: Ըստ առասպելի` եկեղեցին հիմնուած է 1-ին դարուն Քրիստոսի առաքելներէն Թադեոսի հետեւորդ Դադիի կողմէ, որուն մասունքները յայտնաբերուած են վանական համալիրի եկեղեցիներէն մէկուն խորանին տակ իրականացուած պեղումներուն ժամանակ: Դադիվանքի վանական համալիրը կ'ընդգրկէ Սուրբ Աստուածածին Կաթողիկէ եկեղեցին, որուն որմնակարները արտասահմանցի մասնագետներու օգնութեամբ մաքրուած եւ նորոգուած են, մատուռը, գաւիթները, խաչքարերը, ինչպէս նաեւ կից կառուցուած եռայարկ զանգակատունը: Վանական համալիրին մէջ կայ պատ մը. մարդիկ կը հաւատան, որ եթէ երազանք պահես եւ մօտակայքը հանդիպող քարերէն մէկը այնպէս հրես պատին, որ անիկա չիյնայ, ուրեմն երազանքը կ'իրականանայ: Ըստ 2001 թուականի Յոկտեմբեր 8-ին եւրոպայի խորհուրդի խորհրդարանական վեհաժողովի (ԵԽԽՎ) 16 անդամներու կողմէ ստորագրուած փաստաթուղթին` Դադիվանքի անբուժելի վնասները Արցախի մէջ ստորալայնական քաղաքականութեան աղաղակող փաստերէն է: Յայկական զօրքերը ազատագրած են Դադիվանքը 1993 Մարտ 31-ին:

Դիզափայտ լեռ

Անիկա կը գտնուի Արցախի Յաղոուքի շրջանին մէջ, ծովու մակարդակէն բարձր է 2478 մետր: Լեռան >>>

ԱԲԵՏԻՔ ԻՍԱՅԱԿԵԱՆԻ ՏՈՒՆ-ԹԱՆԳԱՐԱՆ. ԹՈՆՐԱՏԱՆԸ ԾՆՈՒԱԾԸ

Արմենուհի ՄԻՌՅԱՆ

Գիւմրի այցելած ցանկացած հիւրի անայայման կ'ուղեկցեն «Վարպետաց» փողոց: Փողոցը ոչ միայն յատուկ է իր կողորհտային տներով, այլ նաև եռամեծար է՝ այս փողոցի վրայ են գտնուում Աւետիք Իսահակեանի, Յովհաննէս Շիրազի և Միքո Սկրտչեանի թանգարանները:

Ոչ միայն այս փողոցի, այլ ընդհանրապէս, Գիւմրու «ամենածեր» թանգարանը վարպետի՝ Աւետիք Իսահակեանի տուն-թանգարանն է, որը շահագործման է յանձնուել մեծ բանաստեղծի ծննդեան 100 ամեակին:

Թանգարանը բացուել է 1975 թուականի հոկտեմբերի 29-ին, չնայած մեծ վարպետը ծնուել է հոկտեմբերի 30-ին: Ատում են՝ բացման արարողութիւնը շատ ճոխ է եղել՝ բազմաթիւ բարձրաստիճան հիւրերով:

Իսկ տունը կառուցուել է 1829 թուականին՝ Նիկողայոս Իսահակեանի՝ վարպետի պապի կողմից, երբ ընտանիքը գաղթել է Բայազետից: Տունը նա կառուցել է իր 2 տղաների՝ Սահակի ու Սիմոնի համար, և դրա համար էլ կառուցը 2 մասից է կազմուած և բաժանուում է միջանցքով:

Թանգարանը ոչ միայն վարպետի կեանքի ու գործունեութեան մասին պատմող մեծ հարստութիւն է իր մէջ ներառում, այլ նաև լաւագոյն պատկերացումն է տալիս 19-րդ դարի վերջի և 20 դարասկզբի հարուստ գիւմրեցու ապրուստի ու կենցաղավարութեան մասին:

«Իսահակեաններն այդ ժամանակուայ համար բաւական հարուստ են համարուել, ինչի մասին վկայում է կահ-կարասին ու տան յարմարութիւնները: Բացի այս տնից, Իսահակեանները Ղազարապատում էլ հողամաս, քարվանսարա ու ջրաղաց են ունեցել: Նիկողայոսը եղել է շատ գրագետ մարդ ու լաւ իմացել է Նարեկացի: Երեկոները հարազատները հաւաքուել են տան հիւրասենեակում, թիկն տուել գիւմրուայ բարձերին ու լսել Նարեկացի՝ Նիկողայոսի ընթերցմամբ», պատմում է թանգարանի տնօրէն Կարինէ Վիրաբեանը:

Հէնց այս նոյն տան թոնրատանն էլ, ծնուել է մեծ բանաստեղծը՝ Սահակի և Ալմաստի 7-րդ որդին: Շիրակ աշխարհում հոկտեմբերը բաւական ցուրտ էր, տան ամենատաք սենեակը թոնրատունն էր, որտեղ էլ և ծնուել է Աւետիք Իսահակեանը: Մայրը՝ Ալմաստը, բաւական մեծ տարիքում է Աւետիքին լոյս աշխարհ բերել: Դրա համար հայրը՝ Սահակը, շատ էր անհան-

ԱՐՑԱԽԻ ՏԱՍԸ ԼԱԿԱԳՈՅՆ ՎԱՅՐԵՐԸ

»»» Երկրորդ անուանումը Չիարաթ է: Դիզափայտի գագաթին հիմնուած եղած է Կատարո վանքը, որուն անունը կը կրէ Զադրուլթի շրջանի Տող գիւղին մէջ հիմնադրուած բաւական յայտնի «Կատարո» գինիներու գործարանը: Դիզափայտի լեռնագագաթը Արցախի պատմական սրբավայրերն է:

Janapar Trail հետիոտն արշաւային երթուղի

Անկա կ'երկարի Վարդենիսէն մինչեւ Զադրուլթի շրջան: 13 տարբեր երկարութեան երթուղիներէ բաղկացած արահետը հնարաւորութիւն կ'ընձեռէ ճանապարհորդներուն անցնելու Արցախի լեռնային հատուածներով: Արահետը յատուկ նախագծուած է այնպէս, որ ամէն երթուղիի աւարտը տեղի կ'ունենայ երթուղիի վրայ գտնուող գիւղերուն մէջ, որ լաւ հնարաւորութիւն կու տայ ճամբորդներուն սնուելու, գիշերակացի եւ տեղացիներու հետ շփուելու համար: ■

*(Արմէնփրես - Ապագայ)
(Նկարները՝ Արմէնփրեսի եւ Ուիքիփետիայի)*

գըստանում, և երբ ծնուում է տղան, տատմերը դուրս է վազում թոնրատնից ու աչքալուսանք տալիս՝ «Աւետիս, աւետիս տղայ ծնուեց»: Սահակն էլ ներս է մտնում գրկում որդուն ու ասում՝ «Թո՛ղ Աւետիս լինի ոչ միայն իմ ընտանիքի համար»:

Թանգարանի սենեակներից մէկը վարպետի աշխատասենեակն է, որտեղ ամէն ինչ այնպէս է, ասես Իսահակեանը հէնց նոր է գրիչը վայր դրել ու դուրս եկել սենեակից: Աշխատասենեակի պատին Աբովեանի դիմակարն է. Աբովեանը Իսահակեանի ամենասիրած գրողն է եղել: Վարպետը երկար ժամանակ փնտռել է «Վերք Զայաստանի» վէպը: Մի անգամ յաջողուել է գիրքը գտնել մի քահանայի մօտ, Իսահակեանը գնել է այն՝ քահանային տալով 1 սալայ ձուկ ու Աստուածաշունչ: Աշխատասենեակում են նաև իր սիրած գրիչներն ու առաջին թերթերը, որոնց թղթակցել է նա, սենեակում նաև գրքեր, հանրագիտարաններ կան: Զիրասենեակում էլ՝ սեղանին, ինքնատեղն է, այն նոյն ինքնատեղը, որը սիրել է իր հետ երկրէ-երկիր տանել Աւետիքը:

Թանգարանի ցուցանմուշների մէջ նաև սրճեփն է՝ Աւետիքը սուրճ էլ է շատ սիրել: Այստեղ նաև պահում են այն ամէնն, ինչը պատմում է Աւետիքի՝ Շուշանի հանդէպ ունեցած սիրոյ մասին: Անպատասխան, բայց շատ խորը սիրոյ, որից էլ ծնուել են Իսահակեանական սիրոյ երգերը: Այստեղ կարելի է գտնել նաև ցուցանմուշներ Իսահակեանի ճեմարանական ու Լայպցիգի համալսարանում որպէս ազատ ունկընդիր սովորած տարիներից:

1988 թուականի երկրաշարժից որոշակի տուժեց նաև թանգարանը, ինչի պատճառով այն այցելուների առաջ փակ էր մինչև 2002 թուականը: 2002 թուականին՝ վերանորոգումից յետոյ, կրկին թանգարանը բացուել է ու շարունակել Իսահակեանների տանն ընդունել հիւրերին՝ պատմելով վարպետի անցած-գնացած տարիների ու թողած հարուստ ու անգնահատելի ժառանգութեան մասին: ■

(armeniasputnik.am)

HYESTART, UNE NOUVELLE ASSOCIATION À GENÈVE

Hyestart (www.hyestart.net) est une association fondée à Genève par Alain Navarra et Alexis Krikorian. Créée en 2016, elle promeut le développement de la démocratie culturelle en Arménie et dans les pays voisins et souhaite ainsi contribuer au dialogue dans la région. Pour atteindre ce but, Hyestart entend soutenir *"une créativité artistique contemporaine qui interroge et qui a du sens comme catalyseur premier"* afin de concourir à *"l'avènement de sociétés dont la maturité permet d'encourager des débats démocratiques apaisés sur des sujets sociétaux et culturels importants."* (extrait du site web de l'association).

Pour en savoir plus sur les buts et les activités de cette nouvelle organisation indépendante et unique dans son genre, *Artzakank* a rencontré le cofondateur **Alexis Krikorian**.

Qu'entendez-vous par démocratie culturelle et quels sont les moyens que vous allez mettre en place pour sa promotion?

Par démocratie culturelle on entend, de notre point de vue, deux piliers, le premier étant la diversité culturelle et le deuxième la libre participation à la vie culturelle. Les buts de Hyestart sont donc de promouvoir les droits humains en Arménie et dans les pays voisins et de soutenir la création artistique contemporaine qui interroge la société (par ex. les tabous) et qui a un sens politique (c.à.d. qui concerne le citoyen) toujours en Arménie et dans les pays voisins, en mettant l'accent sur les arts visuels et la littérature. Par exemple l'action que nous pourrions commencer à entreprendre sous le pilier de la diversité culturelle, c'est **une bourse de traduction littéraire** de l'arménien vers le français. Ce projet s'inscrit dans le cadre de la diversité culturelle parce que la traduction est effectuée d'une langue ultraminoritaire, l'arménien, vers une autre langue qui est importante, mais qui n'est pas l'anglais justement, et qui est celle que l'on parle en Suisse romande. Par ailleurs, cette bourse contribuera à la promotion au plan international de la fiction arménienne contemporaine ayant une résonance politique et/ou sociale. Nous allons sélectionner des œuvres qui apportent quelque chose aux débats, qui interrogent la société et les tabous, et qui a un intérêt politique

dans le sens citoyen du terme. Il s'agit aussi de montrer que cette littérature est belle et bien encore vivante.

Pour soutenir la mise en œuvre de la liberté de participation à la vie culturelle, nous voulons défendre les droits humains en Arménie et dans les pays voisins. Si nous souhaitons pour ce faire mettre l'accent sur les libertés artistiques et d'expression, nous pouvons aussi aller au-delà. Par exemple nous sommes allés en Arménie comme observateurs des élections législatives du 2 avril 2017. Il ne faut pas oublier que le droit à des élections libres et justes est stipulé dans la Déclaration universelle des droits de l'homme.

Un autre point très important pour nous est la centralité de l'Arménie. L'Arménie n'est pas un cul-de-sac comme on entend souvent dire. Par exemple, un de nos projets est de créer **un festival de photojournalisme féminin** régional, c'est-à-dire avec des photojournalistes femmes d'Arménie, de Géorgie, d'Iran et de Turquie, des Turques, des Kurdes, etc. Nous souhaitons que ce festival soit organisé en Arménie, dans la ville de Gumri. Pourquoi Gumri? Parce qu'il y a tout un mouvement pour soutenir la renaissance et le développement de Gumri en tant que ville culturelle et nous aimerions participer, modestement, à ce mouvement. C'est un bon exemple de ce qu'on entend par la centralité de l'Arménie qui peut devenir un acteur central de cette région sur le plan culturel. Parce que, malgré tout, malgré toutes les difficultés, il y a aussi une forme de liberté d'expression. Selon le dernier rapport de *Reporters sans frontières* sur la liberté d'expression, l'Arménie est mieux classée que la Turquie ou l'Iran, moins bien classée que la Géorgie. Bien entendu, il y a du progrès à accomplir.

Quels sont les actions que vous avez entreprises jusqu'à maintenant?

En septembre 2016, à la demande du comité international de soutien à Sevan Nişanyan (*Ndlr: écrivain, linguiste, professeur et hôtelier qui s'est évadé le 14 juillet dernier d'une prison turque où il purgeait une peine de prison de 17 ans depuis décembre 2014*), nous avons diffusé un communiqué demandant aux autorités turques sa libération dans les plus brefs délais. Ni les grandes ONG, ni les organisations arméniennes ne se mobilisaient en sa faveur et il fallait maintenir la flamme de sa défense pour qu'il ne tombe pas dans l'oubli. Sur notre site vous trouverez une traduction de ce communiqué en arménien occidental. >>>

PREMAT S.A.

IMPORT & EXPORT

9, RUE DES ALPES

CH - 1201 GENEVE

TEL. 022 731 69 35

aratours+

osez la différence!

Rte des Arsenaux 9, CP 85, 1701 Fribourg, Suisse,
Tél.: +41 26 322 7277

Koryuni 7, 0025 Erevan, Arménie,
Tél.: +374 10 52 06 07

www.voyage-en-armenie.com
www.route-de-la-soie.com

Nos destinations

Arménie, Géorgie,
Iran, Kazakhstan,
Kirghizistan, Mongolie,
Ouzbékistan, Tadjikistan,
Turkmenistan

HYESTART, UNE NOUVELLE ASSOCIATION À GENÈVE

»»» En novembre 2016, nous avons lancé un appel au rapporteur spécial des Nations Unies sur la liberté d'expression David Kay, en visite en Turquie, pour demander la libération de l'écrivaine turque Asli Erdoğan.

Le 12 mars 2017, Hiestart a interpellé les procédures spéciales des Nations Unies (notamment les rapporteurs spéciaux sur l'indépendance des juges, le droit à la liberté d'expression, la situation des défenseurs des droits de l'homme et sur la torture) sur les nombreuses violations des droits humains dont Pinar Selek a été la victime depuis près de 20 ans afin qu'elles interviennent directement auprès des autorités turques.

Comme je disais, le 2 avril 2017, j'ai participé en tant qu'observateur aux élections législatives en Arménie dans le cadre de l'initiative "Citizen observer" (voir *Artzakank* N° 210 mai-juin 2017).

Le 29 avril 2017, en collaboration avec *Dialogai Genève*, nous avons organisé une soirée-rencontre sur l'activisme et les droits LGBT en Arménie avec Pinar Selek, sociologue et activiste des droits humains en Turquie, et Alain Navarra-Navassartian, sociologue et historien de l'art, Président de Hiestart. La rencontre a été précédée de la projection du documentaire «Listen to me: Untold Stories Beyond Hatred» dans lequel 10 représentants de la communauté LGBT font courageusement leur *coming-out* et partagent leur vécu. C'est un documentaire fort et émouvant qui amène à réfléchir. Il faut le voir!

Alain Navarra, Pinar Selek et Alexis Krikorian (29.04.2017)

A la suite de cette soirée, le 5 juin 2017, Hiestart a soumis une information à l'expert SOGI (*Sexual Orientation and Gender Identity issues*) de l'ONU en l'interpellant sur le retard persistant de l'Arménie en matière de droits LGBT. Nous sommes convaincus que nos actions ne pourront aboutir que si elles s'inscrivent dans la durée. Sur ce sujet comme sur d'autres, nous sommes en contact réguliers avec les différentes parties prenantes.

Le 7 juillet, nous avons participé au séminaire sur les droits culturels et la protection du patrimoine culturel organisé par le haut-commissariat aux droits de l'homme de l'ONU. Je vous invite à découvrir notre article sur cette réunion très importante sur notre blog ou page facebook.

Qui sont vos partenaires en Arménie et dans les pays voisins?

Nous pouvons travailler avec des organisations de défense des droits de l'homme et des droits des minorités. J'ai déjà cité *Pinkarmenia* en Arménie, mais il y en a d'autres. Par exemple, l'agence *4 Plus* dont le but est le développement de la photographie documentaire arménienne pour sensibiliser le public aux questions taboues telles que la violence domestique, la communauté LGBT, etc. Leur travail correspond à ce que nous voulons faire: à travers l'art, mettre ces tabous sur la table pour pouvoir en discuter, pour contribuer à faire évoluer les mentalités. Nous pouvons aussi travailler avec le Club des journalistes *Asparez* (JCA) dont nous avons fait la connaissance pendant notre mission d'observateur pendant les dernières élections législatives. Le but de JCA est la protection de la liberté d'expression y compris la liberté de la presse et de l'information. Nos partenaires sont à la fois les ONG des droits humains mais aussi des acteurs du monde culturel, des écrivains, des éditeurs etc. C'est vraiment tous les gens qui s'engagent pour les droits humains et la culture.

Nous avons aussi des partenaires dans les pays voisins. Par exemple, la *Human Rights Association* d'Istanbul qui a eu une prise de position incroyable encore le 24 avril 2017: Elle a non seulement demandé à ce que les autorités turques reconnaissent le génocide de 1915, mais aussi qu'elles demandent pardon et fassent des réparations. Et dans le contexte actuel de l'évolution de la Turquie vers une forme de régime dictatorial, cette prise de position est encore plus courageuse que d'habitude. Nous sommes en contact avec des éditeurs turcs qui se sont engagés pour la liberté d'expression. De part mon parcours - dans le passé j'ai travaillé pour des éditeurs - je suis en contact avec des gens du monde de l'édition également en Géorgie et en Iran. Alain Navarra, qui s'intéresse beaucoup à la photographie, a des contacts dans ce domaine dans les pays voisins. Nous allons continuer de tisser des liens avec un maximum d'interlocuteurs clés des cercles littéraires et artistiques d'Arménie et des pays voisins mais aussi avec des diplomates, des *think tanks* et bien entendu avec des ONG des droits de l'homme. ■

***

Alexis KRİKORIAN est un professionnel des droits humains ayant une expérience de plus de 15 ans en tant que militant, défenseur, chercheur, spécialiste de collectes de dons et gestionnaire de projets dans les domaines de la liberté d'expression et de droits humains, à Genève et sur le terrain.

ATTENTION NOUVELLE ADRESSE

ARTZAKANK-ECHO
58, rue de la Terrassière
CH-1207 GENÈVE

COURS D'ARMÉNIEN OCCIDENTAL PAR SKYPE

Il n'est jamais trop tard pour apprendre une langue surtout s'il s'agit de la langue de nos parents, grands-parents ou arrière-grands-parents. Beaucoup d'entre nous n'ont pas eu la chance de grandir dans un milieu arménophone et souhaiteraient apprendre l'arménien pour s'approprier la mémoire familiale et leur arménité. Mais l'apprentissage d'une langue n'est pas chose facile en raison des contraintes privées et professionnelles de nos jours.

Ces dernières années, nous assistons à une prolifération des méthodes en-ligne d'apprentissage des langues. En effet, les nouvelles technologies nous ouvrent de nombreuses voies qui allient confort, flexibilité et efficacité.

Il y a environ une année, **Sosy Mishoyan Dabbaghian** a lancé une initiative pédagogique pour l'enseignement de l'arménien occidental par Skype. Les cours, individuels ou en groupe, sont prévus pour des étudiants de tout âge qui souhaiteraient apprendre ou améliorer leurs connaissances de l'arménien occidental.

Diplômée de l'Université d'Alep (littérature anglaise), de l'Institut des études arméniennes de *Hamazkayine* de la même ville ainsi que de l'Université d'Etat pédagogique d'Erevan (ès langue et littérature arméniennes), Sosy vit actuellement en Arménie avec son époux et ses deux fils. Forte de son expérience pédagogique (elle a enseigné dans deux lycées arméniens d'Alep), et en s'appuyant sur les nouvelles technologies, elle a mis en place une méthode pionnière pour l'enseignement de l'arménien occidental par Skype.

Une série de dix cours pour débutants permet de lire et d'écrire en arménien occidental et de tenir une conversation basique en utilisant des termes familiers de tous les jours.

Une autre série de 15 cours conçus pour des étudiants ayant des notions de langue et de grammaire de base, permet d'apprendre les parties du discours (les noms, les verbes, les adjectifs etc.), d'enrichir le vocabulaire, de construire des phrases (oralement et par écrit) ainsi que de lire, d'écrire et de parler de manière satisfaisante.

Les cours sont accompagnés d'exercices à faire soi-même. D'autres cours sur mesure peuvent être proposés le cas échéant.

Sosy Mishoyan Dabbaghian est contente des premiers résultats. *« Mon premier élève fut un Américain. J'ai été impressionnée par son enthousiasme et la rapidité avec laquelle il a commencé à lire et à écrire des mots de notre alphabet. J'ai aussi des élèves arméniens des Etats-Unis qui n'ont pas parlé l'arménien dans leur famille mais au fil du temps se remémorent des mots, des expressions entendus pendant leur enfance. Chaque mot fait surgir une émotion, suscite le retour aux racines, aux souvenirs d'enfance et le désir de puiser dans le passé pour s'approprier des fragments de la langue maternelle. »*

Les abonnés de la page Facebook <western armenian online courses - սահոն արևմտահայերեն > y trouveront non seulement des informations détaillées sur les cours proposés mais aussi des petits articles instructifs en arménien occidental avec leur traduction en anglais tels que des proverbes, des locutions, des textes sur les fêtes arméniennes, etc.

Rappelons que les lecteurs d'*Artzakank* ont déjà eu l'occasion d'apprécier la plume de Sosy Mishoyan Dabbaghian (en arménien) à travers quelques articles pleins d'humour et de fraîcheur que nous avons publiés dans nos précédentes éditions. N'hésitez pas à prendre contact avec elle en envoyant un message à mishoyan.sosy@gmail.com ou bien directement sur la page Facebook. ■

Maral SIMSAR

Tél. +41(0)22 785 01 85

15, ch. Pré-de-la-Fontaine
1217 MEYRIN
Fax +41(0)22 980 02 37
E-mail big-net@big-net.ch

www.big-net.ch

ZIRAN

ծիրուխ = abricot = prunus armeniaca

ZIRAN pierrot hans Schaffhauserstrasse 30 CH-8006 Zürich
+ 41 44 241 41 31 + 41 79 666 01 26 - Notre Magasin Arménien
Voyages en Arménie - Vente de produits d'Arménie
Promotion de travaux payés - Entraide sociale ...
Rencontres culturelles info@ziran.ch - www.ziran.ch

STANDART TRIENNALE D'ART CONTEMPORAIN DE L'ARMÉNIE

Alexis KASPARIANS

Le Mont Analogue, première édition de Standart - Triennale d'art contemporain de l'Arménie, a été inaugurée les 20 et 22 juillet à Erevan et Gumri.

«(...) *la Montagne est le lien entre la Terre et le Ciel. Son sommet unique touche au monde de l'éternité, et sa base se ramifie en contreforts multiples dans le monde des mortels*», voici les termes choisis par l'écrivain et poète surréaliste français René Daumal (1908-1944) dans son roman inachevé pour définir *Le Mont Analogue* à la recherche duquel il lance ses personnages. Inspirée par ce cheminement, Adelina Cübery von Fürstenberg, la commissaire de la première édition de Standart, a invité une vingtaine d'artistes arméniens et de différents horizons à participer à cette expérience d'art contemporain inédite.

Le voyage initiatique débute en avril dernier avec le départ en Arménie des neuf premiers artistes participants, partis à la découverte des sites archéologiques et de l'histoire de la terre arménienne. «*Ils étaient tous passionnés mais la plupart n'avaient aucun lien direct avec le pays, sa culture, son histoire. Ils sont tous venus avec une soif de connaissance*», décrit la commissaire. Face au Mont Ararat, «*éternel amour de l'Arménie*», le concept à la source de la Triennale a été plus qu'évident. Inaccessible et inévitable à la fois, fort de sa présence colossale et mirage de l'histoire, Ararat ne peut être autre que le *Mont Analogue*, définissant ainsi de façon intrinsèque l'unique lieu où devait s'inscrire ce projet, soit l'Arménie.

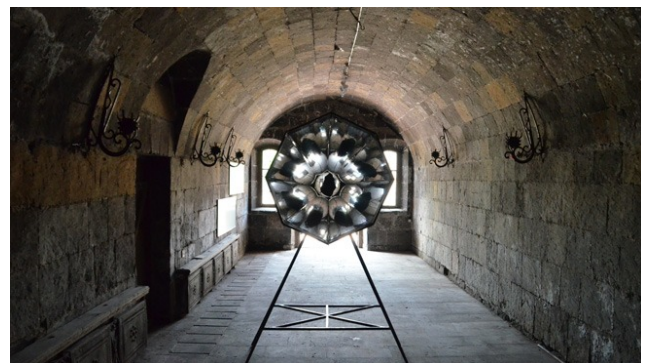
Plus qu'une exposition collective, où seraient rassemblées des sensibilités diverses de façon aléatoire, Standart - Triennale d'art contemporain de l'Arménie s'est révélée être une véritable expérience basée sur la découverte de la culture, de l'art et du partage.

Une autre spécificité de la Triennale tient en son caractère national, proposant un itinéraire différent à travers le pays pour chaque édition. Cette première édition a lieu à Erevan, Gumri, Erebuni, Sevan et Kapan.

Dans la capitale, les œuvres de trois artistes incontournables de la scène contemporaine sont exposées pour la première fois en Arménie dans le cadre du *Mont Analogue*.

Une rétrospective de Gaspar Gasparian (1899-1966), photographe moderniste brésilien dont la famille a quitté Erevan en fin XIXe siècle, est présentée dans le bâtiment de l'UGAB, par l'historien d'architecture Ruben Arevshatyan. Considéré comme l'un des fondateurs de l'école de Sao Paulo, Gasparian raconte l'espace urbain avec un regard sensible et attentif à la géométrie du quotidien et à l'esthétique des villes.

Au *Hay Art Center*, ancien musée d'art moderne de la ville à l'architecture brutaliste, Ilya et Emilia Kabakov, artistes russes parmi les plus importants d'aujourd'hui, ont exposé deux de leurs installations majeures. *20 Ways to get an Apple listening to the Music of Mozart* (1997), est composée d'une table monumentale au centre de laquelle trône une pomme inaccessible à la main humaine, symbole de la quête philosophique. La deuxième installation, *Concert for a Fly* (1986), a été inaugurée lors du vernissage avec *Eine kleine Nachtmusik* de W.A. Mozart joué par 12 élèves de l'Ecole Tchaïkovski d'Erevan.

Benji Boyadgian, *Asynchronous refractions*, Cryptocène

A Gumri, au Musée Merkurov et au Musée de l'Architecture, Benji Boyadgian a proposé un *melting pot* architectonique et historique créant un fil rouge des constructions de l'Arménie, de l'antiquité à l'époque contemporaine par ses dessins à la ligne claire, mis en regard avec ses deux sculptures kaléidoscopiques réalisées par des forgerons locaux. Giuseppe Caccavale, a creusé et inscrit dans les murs d'une pièce qui n'avait jamais été utilisée avant son arrivée, un poème d'Ossip Mandelstam extrait de son livre *Voyage en Arménie*. Sur son chantier, qui a duré plus d'une semaine, il a travaillé au quotidien avec des jeunes artistes de Gumri, les formant à sa technique et faisant d'eux les véritables acteurs de la naissance de cette œuvre collective.

Giuseppe Caccavale, *ARMENIA IV*

Riccardo Arena, abordant le voyage comme moteur de sa création et traversant actuellement l'Arménie en solitaire, a fait état des ses recherches nées d'excavations archéologiques et spirituelles, >>>

STANDART - TRIENNALE D'ART CONTEMPORAIN DE L'ARMÉNIE

»»» sous la forme d'un laboratoire d'exploration de radiographies des cimes, avec son installation de pierres obsidiennes.

Mikayel Ohanjanyan a sculpté et gravé au diamant sur ses roches de basalte, tenues par des câbles d'acier, la lettre du personnage mythologique Mher, encourageant les hommes à se tourner vers leur for intérieur pour trouver la clé de la paix.

Mikayel Ohanjanyan, *Doors of Mher*

Avec ses collages vivants d'une grande puissance évocatrice, Marta Dell'Angelo a créé un monde de fragments et de sensations recueillies lors de ses découvertes à travers le pays, alliant objets préhistoriques et accessoires de la rue. L'artiste a également largement collaboré avec des artistes de Gumri par deux performances: *Tararà*, ascension du Mont Aragats avec Gohar Martirosyan; et avec Aleksey Manukyan - dont l'*Urban Stamp* réalisé lors de la journée d'inauguration, conserve l'empreinte et le caractère éphémère du bâti - l'artiste italienne a proposé *One whistle 100 dram* où des glands d'Italie et des noyaux d'abricots d'Arménie ont fait résonner leurs sons perçants dans les jardins des musées.

Cette première partie du *Mont Analogue* peut d'ores et déjà être considérée comme un grand succès tant par la qualité des expositions, les réactions du public arménien, les échos dans les médias nationaux et internationaux, que par les relations professionnelles et humaines qui en sont nées grâce aux workshops organisés à Erevan par *Armenia Art Foundation* en collaboration avec *Tumo* tout au long de la semaine suivant les inaugurations.

Standart se prolongera dans le temps et dans l'espace, avec une seconde partie qui débutera au mois de septembre. On pourra admirer dès le 12 septembre une vaste installation de l'artiste suisse Felice Varini à la gare de Erebuni-Erevan; dès le 13 septembre, les œuvres d'artistes et d'architectes arméniens et internationaux seront présentés par Ruben Arevshatyan, dans le bâtiment moderniste soviétique de la Maison d'hôtes des Écrivains de Sevan; enfin dès le 15 septembre, s'ouvrira au Musée de Kapan l'exposition de Arman Grigoryan.

ARTZARD

Après un voyage en Arménie dans le cadre des programmes de bénévolat organisés par AVC (*Armenia Volunteer Corps*), Maral Ceulen Assilian, une Arménienne de Chypre, a lancé *Artzard*, une boutique en ligne sur l'artisanat arménien.

Pendant son séjour en Arménie où elle fut logée chez une famille à Erevan, Maral a pu constater combien il était difficile pour les citoyens ordinaires de gagner leur vie et d'assurer un meilleur avenir pour leurs enfants. Pourtant le savoir-faire et les connaissances n'y manquaient pas. La famille d'accueil confectionnait des pendentifs en argent mais n'arrivait pas à les écouler au Vernissage (grand marché artisanal d'Erevan).

Maral a alors décidé de soutenir cette famille sur la base d'une coopération où chacune des parties assume ses responsabilités et relève les défis. C'est ainsi que l'idée de *Artzard* est née et les premiers objets ont été inspirés de l'alphabet arménien, une des pierres angulaires de la culture arménienne. Tous les objets sont faits main et peuvent être commandés en ligne et réglés par Paypal. Les commandes sont envoyées par courrier recommandé depuis Chypre, avec la possibilité de suivre l'acheminement par voie électronique. ■

Visitez la boutique *Artzard*:

www.artzard.com

[www.youtube.com Artzard Handmade](https://www.youtube.com/ArtzardHandmade)

Email: info@artzard.com

Facebook: [ArtZard@handmade](https://www.facebook.com/ArtZardHandmade)

Instagram: [ArtZardArmenia](https://www.instagram.com/ArtZardArmenia)

Quant au Lion d'Or, la plus haute des distinctions artistiques que le Jury de la 56e Biennale de Venise avait décerné au Pavillon national de la République de l'Arménie en 2015, il a été officiellement remis par Adelina Cüberyan von Fürstenberg au Président Sargsyan au Palais présidentiel à Erevan, lors des journées d'inauguration de la Triennale.

Standart est né de la collaboration entre le *Armenian Arts Council*, la Fondation Hasratyan, *ART for The World* (Genève), l'Ambassade de la Suisse en Arménie et *Armenia Art Foundation*, avec le soutien du Ministère de la Culture de l'Arménie et de ses autres partenaires. ■

Alexis KASPARIANS

(Crédit photos: Maria TSAGKARI)

Plus d'informations sur :

<https://www.standart-armeniatriennale.net/>

UN JOURNALISTE ET ÉCRIVAIN LUTTE POUR LA SURVIE DU SEUL QUOTIDIEN RÉDIGÉ DANS LA QUATRIÈME LANGUE NATIONALE

Menacé de disparition, «La Quotidiana»* l'unique quotidien romanche continuera de paraître en 2018. La Confédération, le Canton des Grisons, la Lia Rumantscha et l'agence de presse romanche (ANR) ont déclaré le 17 août qu'ils allaient verser 50'000 francs chacun pour assurer la survie de l'an prochain.

Le soulagement est de taille pour le rédacteur en chef Martin Cabalzar, aux commandes depuis bientôt deux décennies. Touché par les témoignages de soutien, il sait que l'embellie est provisoire et l'avenir du quotidien toujours incertain alors que le nombre de locuteurs romanches décline lentement. Ils ne sont que 60'000 à parler la langue. «*J'ai toujours su que ce ne serait pas une affaire lucrative. Mais un journal imprimé de manière quotidienne a un rôle essentiel pour diffuser cette langue, la maintenir en vie.*» Chaque année, Martin Cabalzar et son équipe sont à l'origine de la création de 50 nouveaux mots.

La tâche est peu aisée. Comment faire un journal dans une langue qui connaît cinq variantes écrites, pour autant de régions, chacune avec un fort sentiment identitaire? Martin Cabalzar fait le choix de séparer chaque édition en rubriques régionales, rédigées dans l'idiome correspondant. La une, elle, est en *rumantsch grischun*, version standardisée en mal d'acceptation.

De 6000 abonnements à son lancement, *La Quotidiana* en compte aujourd'hui 4000. Difficulté de renouveler le lectorat, érosion des recettes publicitaires: les problèmes frappent l'ensemble de la presse écrite. «*La Surselva, où se trouve la majorité de notre lectorat, souffre économiquement et génère peu d'annonces.*» Et puis la langue se perd, tandis que grossissent les rangs de la diaspora. «*Près de 50% des Romanches vivent en dehors du canton, surtout à Zurich. La langue se perd souvent au bout de la deuxième génération.*» Toutefois, les cours de romanche connaissent un regain d'intérêt. Martin Cabalzar attribue cela à un attrait pour l'exotisme et l'envie de Romanches d'origine de renouer avec leurs racines.

De son côté, le rédacteur en chef grison n'est pas prêt d'abandonner la lutte pour que survive sa langue. «*J'ai toujours été un Romanche engagé. Dix-neuf ans comme rédacteur en chef, c'est long. Pour tenir, il faut le feu sacré.*» ■

Gabriel SASSOON

(Extraits d'un article paru dans *La Tribune de Genève* du 19-20 août 2017)

(*) **Ndlr:** Nos lecteurs se souviendront de l'interview réalisée en 2013 (*Artzakank* N° 186) avec M. Guiu Sobiela-Caanitz, auteur d'essais, journaliste et traducteur, qui depuis des années publie des articles concernant les Arméniens dans ce journal.

ՊԵՐՆ ԶԵՅԹՈՒՆՑԵԱՆ ՀՐԱԺԵՇՏ ՏՈՒՄԻ ԿԵԱՆՔԻՆ

Ականաւոր արձակագիր, թատերագիր, հրապարակախօս եւ թարգմանիչ Պերն Զեյթունցեան, Օգոստոս 21ին հեռացաւ կեանքէն, կը տեղեկացնէ «Արմէնփրէս»ը:

Պերն Զեյթունցեան ծնած է 1938ին, Աղէքսանդրիա (Եգիպտոս): Ան ՀԽՍՀ մշակոյթի վաստակաւոր գործիչ (1989) էր:

Զեյթունցեան 1948ի հայրենադարձողներէն էր: Ան աւարտած է Երեւանի Ղազարոս Աղայեանի անուան միջնակարգ դպրոցը, իսկ 1963ին՝ Փիլիկորսքի օտար լեզուներու ուսումնարանը: 1963-1964 թուականներուն հետեւած է Մոսկուայի բարձրագոյն բեմագրութեան դասընթացքներուն: 1965-1968 թուականներուն եղած է «Հայֆիլմ» արուեստանոցի խմբագիրը, ապա, 1965-1975՝ հեռուստաֆիլմերու «Երեւան» արուեստանոցի գլխաւոր խմբագիրը: Աւելի ուշ՝ 1975-1986, ան վարած է Հայաստանի գրողներու միութեան բարտուղարի պաշտօնը: Եղած է Հայաստանի մշակոյթի առաջին նախարարը՝ 1991-1992:

Պերն Զեյթունցեանի առաջին գիրքը տպագրուած է 1956ին: Հեղինակ է 12 թատերախաղերու, որոնք բեմադրուած են Երեւանի թատրոններուն մէջ: Գիրքերը թարգմանուած են 11 լեզուներու, ներառեալ՝ ռուսերէնի, անգլերէնի, ֆրանսերէնի եւ արաբերէնի:

Զեյթունցեան պետական մրցանակի կրկնակի դափնեկիր եղած էր, մշակոյթի վաստակաւոր գործիչ, Զոռմի արուեստներու եւ հասարակական գիտութիւններու «Տիբերիւն» ակադեմիոյ պատուաւոր անդամ: 2007ին, Պերն Զեյթունցեանին յանձնուած է Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» բարձր շքանշանը: Ատկէ քանի մը տարի առաջ ան արժանացած էր նաեւ «Հայ արուեստի ասպետ», ինչպէս նաեւ «Երեւանի պատուաւոր բաղաբացի» կոչումներուն:

2013ին Հայաստանի վարչապետին որոշումով, Պերն Զեյթունցեան պարգեւատրուած է Հայաստանի վարչապետի յուշամետալով: 2016ին՝ Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 25-ամեակին առիթով, հայ գրականութեան եւ մշակոյթի զարգացման գործին մէջ իր ներդրած մեծ աւանդին համար Պերն Զեյթունցեան պարգեւատրուած է Պատուոյ շքանշանով: ■

(ԱՍՊԱՐԷԶ)

LES REUSSITES ARMENIENNES DANS LE DOMAINE DES NOUVELLES TECHNOLOGIES

Selon les données gouvernementales, la croissance du secteur des technologies de l'information s'est accélérée de 38% cette année. 500 entreprises qui opèrent dans ce domaine, pour la plupart des PME, auraient gagné plus de 550 millions de dollars en revenus combinés en 2015.

Dans un entretien avec *Radio Free Europe / Radio Liberty* en juillet dernier, Vahan Shakaryan, directeur exécutif de la société *Technology and Science Dynamics* de Erevan, qui fabrique des smartphones et des tablettes, a déclaré que le secteur s'est rapidement développé car il est orienté vers l'exportation. Selon lui, le principal défi est le manque de personnel qualifié en informatique en Arménie. Les dirigeants du domaine se plaignent du niveau insuffisant de nombreux diplômés d'informatique des universités arméniennes. Selon les estimations, il y a maintenant entre 2000 et 4000 postes vacants dans le secteur, qui emploie environ 15000 personnes.

Ces derniers mois, plusieurs prix prestigieux ont été attribués à des startups et des équipes arméniennes.

Le 18 juillet, l'équipe des jeunes de l'atelier de robotique du Centre TUMO a remporté la médaille de bronze de FIRST GLOBAL CHALLENGE, la première rencontre mondiale de jeunes sur le thème de la robotique avec la participation d'équipes en provenance de 150 pays. La rencontre a eu lieu au Constitution Hall de Washington DC. L'initiative portait sur le thème de la préparation d'eau potable. Les robots devaient ramasser des boules plastiques au milieu du terrain, trier les bleues (représentant l'eau propre) des oranges (représentant les polluants) et les déposer selon leur couleur. L'équipe arménienne a partagé le podium avec l'équipe Europe et l'équipe Pologne qui ont respectivement remporté la médaille d'or et la médaille d'argent.

Le 10 août, une équipe de cinq jeunes filles du village de Karbi dans la province d'Aragatsotn a reçu le Prix "People's choice" du concours international *Technovation Challenge* dans la catégorie Education. Ce prix de USD 10000 leur a été remis lors d'une cé-

TALINE GARIBIAN OBTIENT UN DOUBLE DOCTORAT EN HISTOIRE ET EN SCIENCES DE LA VIE

Nous avons le plaisir d'annoncer que le 28 juin 2017, Taline Garibian a obtenu un double doctorat en histoire et en sciences de la vie, délivré conjointement par les universités de Toulouse et de Lausanne.

Taline, qui avait obtenu son bachelor et son master ès lettres de l'Université de Genève, a soutenu sa thèse "*De la question sexuelle à la sexologie médicale: Une histoire des savoirs sur les sexualités (Suisse romande, 1890-1970)*". Elle est actuellement collaboratrice de recherche à l'Institut d'histoire de la médecine et de la santé publique de Lausanne.

Artzakank la félicite chaleureusement et lui souhaite beaucoup de succès dans sa vie professionnelle. ■

AVIS IMPORTANT

Nous remercions nos lecteurs qui ne se sont pas encore acquittés de leurs cotisations pour l'année 2017 de les régler rapidement.

CCP: 12-17302-9
IBAN CH070900000120173029

L'équipe d'ARTZAKANK

réunion tenue à Silicon Valley. Plus de 11000 filles de 103 pays avaient participé à ce concours de développement d'applications réservé aux jeunes femmes. Quand un camarade de classe qui était sourd est arrivé dans leur école, les jeunes filles arméniennes avaient eu l'idée de développer une application - appelée Armenian Sign Language - pour aider les gens à apprendre la langue des signes en arménien. L'application est adaptée aux anglophones et arménophones de tous âges.

SOL LEARN
EVERYONE CAN CODE

D'autre part, Facebook a annoncé le 11 juillet que SoloLearn, une application permettant d'apprendre à coder (JavaScript, Swift, Python, C++ et HTML/CSS) avait remporté le Grand Prix du concours organisé dans le cadre du programme FbStart qui récompense la startup la plus performante selon Facebook. Cofondée par Davit Kocharyan et Yeva Hiousyan, SoloLearn, qui propose 12 cours gratuits de langage de programmation, a plus de 17 millions d'utilisateurs qui répondent quotidiennement à 1.5 millions de quizz. ■

ՍՈՒՐԲ ՏՐԴԱՏ ՎԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԸ ՍԵՓԱԿԱՆԱՇՆՈՐՀՈՒԱԾ Է

Այժմեան Թուրքիոյ Երզնիճան (պատմական հայկական Երզնկա) նահանգին մէջ գտնուող հայկական Սուրբ Տրդատ վանական համալիրը սեփականաշնորհուած է: Այս մասին, ըստ ermenihaber.am-ի, կը տեղեկացնէ թրքական «Dihaber.net» լրատուական կայքը: Սասունի հայերու միութեան նախագահ Ազիզ Տաղճըի խօսքով՝ պետութիւնը եկեղեցւոյ սեփականութեան իրաւունքը տրամադրած է 16 գիւղացիներու: «Այժմ եկեղեցի երթալու, աղօթելու համար ոչ թէ պետութենէն, այլ սեփականատերներէն պէտք է արտոնութիւն ստանանք»,- նշած է Տաղճըն:

Երզնիճանի Քամահ շրջանի Տողանքեօ (Թորթան) գիւղին մէջ գտնուող վանական համալիրը 2005ին «Տողանքեոյի եկեղեցի» անունով ներառուած էր յատուկ պահպանուող տարածքներու ցանկին մէջ: Աւելի ուշ, Սուրբ Տրդատը գանձախոյզներու յարձակումներուն թիրախ դարձած էր: 2017ի Մայիս 23ին, վանական համալիրը պաշտօնապէս սեփականութեան տրուած էր Եուսուֆ Տիւնտար, Մեհմետ Տիւնտար եւ Ռըզա Տեմիրպաշ անուամբ երեք գիւղացիներու: Վերջիններուս մահէն յետոյ ալ, Սուրբ Տրդատը, փաստօրէն, դարձած է անոնց 16 ժառանգներուն միացեալ սեփականութիւնը:

Փաստին վերաբերեալ մեկնաբանութիւն կատարած Ազիզ Տաղճըն յիշեցուցած է, որ եկեղեցին չի կրնար սեփականաշնորհուիլ ռեւէ անհատի: Համաձայն եկեղեցական հիմնադրամներու մասին օրէնքին՝ եկեղեցին փոքրամասնութիւններուն պէտք է պատկանի. «Եթէ հայերը որեւէ միութիւն կամ հիմնադրամ ստեղծեն, այն ժամանակ կրնան ձեռք բերել եկեղեցւոյ սեփականութեան իրաւունքը: Եթէ միայն մէկ հայ մնայ ու ան ալ մեռնի, այն ժամանակ այդ մարդիկ կրնան սեփականաշնորհել եկեղեցին: Բայց, ինչպէս կը տեսնենք, մենք՝ հայերս, այստեղ ենք, իսկ եկեղեցին ուրիշներուն տրուած է»:

Տաղճըն աւելցուցած է, որ Թուրքիոյ մէջ գտնուող հայկական եկեղեցիները ենթակայ են պատրիարքարանին, հետեւաբար՝ անոնք չեն կրնար սեփականաշնորհուիլ ռեւէ մէկուն: Իսկ սեփականաշնորհուելու պարագային, ըստ Սասունի հայերու միութեան նախագահին, կը խախտուին Եւրոպայի Մարդու Իրաւունքներու Համաձայնագիրի եւ Լօզանի պայմանագրի դրոյթները: ■

(ԱՀԱՏ ՕՐ)

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԹՈՒՐԶԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ԿԻՆ ԲԺԻՇԿԸ՝ ՉԱՐՈՒԽԻ ՔԱԼԱՋԵԱՆ

Թուրքիոյ առաջին կին բժիշկը եղած է ծագումով հայ Չարուխի Քալաջեանը, կը հաղորդէ «Երմէնի հապեր»-ը՝ վկայակոչելով թրքական «Akyazi.net» լրատուակայքը:

Չարուխի Քալաջեան ծնած է Թուրքիոյ Ատափազար քաղաքին մէջ՝ 1877-ին: Անոր հայրը՝ Սերոբ Քալաջեան, 1875-ին աւարտած էր Պոսթընի բժշկական համալսարանը եւ Ատափազարի ու Իզմիրի մէջ կ'աշխատէր իբրեւ բժիշկ:

Չարուխին 1898-ին կ'աւարտէ Ատափազարի Ամերիկեան իգական քոլէճը եւ նոյն թուականին կը մեկնի Ամերիկա, քանի որ Օսմանեան պետութեան մէջ կանանց արգիւումը էր բժշկութիւն ուսումնասիրել:

Շիքակոյի մէջ Քալաջեան կ'ընդունուի եւ 1903-ին կ'աւարտէ Իլինոյսի համալսարանի բժշկական բաժանմունքը, այնուհետեւ կը վերադառնայ Ատափազար եւ որոշ ժամանակ հօր հետ կ'աշխատի իբրեւ բժիշկ: Միաժամանակ նա նաեւ Ամերիկեան քոլէճին մէջ կենսաբանութիւն կը դասաւանդէր:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներուն Քալաջեան աշխուժօրէն կը մասնակցի վիրատրոններուն եւ տուժածներուն օգնութիւն ցոյց տուող հաստատութիւններու աշխատանքներուն, իսկ աւելի ուշ կը տեղափոխուի Պոլիս:

Բացի բժշկութենէն Չարուխին զուգահեռաբար կը շարունակէ դասաւանդել Սկիւտարի Ամերիկեան իգական քոլէճին մէջ, ուր յայտնի կը դառնայ Դոկտոր Քալալ անուամբ:

Օսմանեան Թուրքիոյ առաջին կին բժիշկը՝ Չարուխի Քալաջեան, մահացած է 1969-ին եւ ամփոփուած Ֆերիքեոյի հայկական բողոքական գերեզմանատան մէջ: ■

(ՀՈՐԻՉՈՆ)

Nouvelle école arménienne à la Chaux-de-Fonds

MOUSH

Les dimanches de 14h à 17h

Rentrée le 3 septembre 2017

Plus d'informations:

Tél. le soir: 076 651 36 87

moush.association@gmail.com

COMMUNICATIONS

NAISSANCE

Leda et Yvan Tanisman ont la joie d'annoncer la naissance de leur fille **Talia** le 5 juillet 2017 à Genève.

Tatevik Kotcharian et Jean-Philippe Briatte ont la joie d'annoncer la naissance de leur fils **Raphaël Rouben** le 28 juillet 2017 à Genève.

Toutes nos félicitations aux heureux parents.

Un coup de coeur pour l'Arménie

20 novembre 2017 à 20h00
Bâtiment des Forces Motrices, Genève

RICHARD GALLIANO accordéon
avec

L'ORCHESTRE NATIONAL DE CHAMBRE D'ARMENIE

Concert de bienfaisance en faveur de l'association
KASA (Komitas Action Suisse-Arménie)

Une grande première en Suisse

Le public genevois aura la possibilité de redécouvrir le grand génie de l'accordéon - Richard Galliano et l'excellent Orchestre National de Chambre d'Arménie sous la direction de son chef Vahan Mardirossian.

Richard Galliano et Vahan Mardirossian entretiennent une amitié et une complicité aussi bien dans la vie que sur la scène internationale. Depuis plusieurs années Richard Galliano est devenu le soliste de prédilection de l'Orchestre dirigé par son ami.

Programme: Petite suite française, Habanerando, La Valse à Margaux, Vivaldi, Bach, Komitas *et encore...*

Billets: www.ticketcorner.ch
Téléphone 0900 800 800 (frais d'appel CHF 1.19/min)

Information et contact: www.richardgalliano.com
Réduction de 5% sur les billets commandés auprès de l'organisateur Altars SA
Téléphone +41 22 700 84 84
du lundi au vendredi de 14h à 17h

RENDEZ-VOUS

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois): de 10h00 à 16h15, cours de l'Ecole Topalian dans les locaux de la Fondation Topalian (à côté de l'Eglise, 64, route de Troinex) pour tous les enfants de 4 à 12 ans, débutants ou avancés. Le repas de midi et le goûter sont servis sur place. Bus de ramassage scolaire à disposition. Renseignements auprès de Nevrik Azadian au 079 827 54 43.

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois), de 14h30 à 16h30, à l'Ecole Topalian, cours de langue arménienne, pour adultes et adolescents (à partir de 12 ans). Préparation du programme de l'option arménien du baccalauréat français. Un minimum de connaissance en arménien (écriture et lecture) requise.
Renseignements: ecole.topalian@centre-armenien-geneve.ch

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois): Cours de l'Ecole de danse SANAHIN de l'UAS au Centre Arménien de Genève: de 16h15 à 21h15 selon les niveaux. Informations: christinesedef@hotmail.com

Tous les vendredis: de 15h00 à 19h00, la bibliothèque et le kiosque du Centre Arménien sont ouverts au public.

Pour celles et ceux qui s'intéressent au jeu d'échecs, **le Club Tigran Petrossian** offre aux adultes ainsi qu'aux jeunes des possibilités d'entraînements et de cours.

Pour tout renseignement veuillez vous adresser à Raffi Garibian tel. 079 200 45 67 raffi@garibian.ch

Messes arméniennes
en Suisse alémanique et à Neuchâtel

Date	Heure	Lieu	Adresse
17.09.2017	15 00	Eglise St. Pierre de Cornaux	2087 Cornaux NE
24.09.2017	14 30	Röm. Kath. Kirche	8600 Dübendorf ZH
08.10.2017	14 30	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
15.10.2017	15 00	Eglise St. Pierre de Cornaux	2087 Cornaux NE
22.10.2017	14 30	Röm. Kath. Kirche	8600 Dübendorf ZH
29.10.2017	14 30	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
05.11.2017	11 45	Kath. Kirche Bernrain	8280 Ktreuzlingen TG
12.11.2017	14 30	St. Maria Kath. Kirche	8200 Schaffhausen SH
19.11.2017	15 00	Eglise St. Pierre de Cornaux	2087 Cornaux NE
26.11.2017	14 30	Röm. Kath. Kirche	9424 Rheineck SG

www.armenische-kirche.ch
Pfr. Shnork Tchekidjian Tel: 079/704 74 87

IMPORTANT!

Dernier délai pour recevoir des articles et communications à publier dans notre prochain numéro: **15 octobre 2017**.
En cas de retard, veuillez prendre contact avec la rédaction **AVANT** cette date.

ԺԸՆԵԻ ԵՒ ԼԵՄԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

PAROISSE DE GENEVE
REGION LEMANIQUE
SAINT-HAGOP
EGLISE APOSTOLIQUE
ARMENIENNE

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ 2017

ՈՒՐԱԹ 8 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՏՕՆ ԾԱՆԴԵԱՆ ՍՐԲՈՒՐԻՈՅ ԿՈՒՄԻՆ ՄԱՐԻԱՄՈՒ ՅԱՆԱՅԷ:
ՇԱԲԱԹ 9 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՆԻԿԻՈՅ ՍՈՒՐԲ ԺՈՂՈՎՈՅՆ 318 ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ:
ԿԻՐԱԿԻ 10 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ- ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ Ս. ԽԱՉԻ ՊԱՅՈՑ:
ԿԻՐԱԿԻ 17 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ- ԽԱՉԿԵՐԱՑ:
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ 18 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՅԻՇԱՏԱԿ ՍԵՆԵԼՈՑ:
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ 21 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ- ԱՆԿԱՆՈՒԹԵԱՆ 26-րդ ՏԱՐԵՂԱՐՁ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ:
ՇԱԲԱԹ 30 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՍՐԲՈՅՆ ԳԵՈՐԳԱՅ ԶՕՐԱՎԱՐԻՆ:
ԿԻՐԱԿԻ 1 ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ- ՏՕՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՐԲՈՅ ԽԱՉԻՆ:
ՇԱԲԱԹ 14 ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ- ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՎԱՐՂԱՊԵՏԱՑՆ ՍԵՐՈՑ՝ ՍԵՆՈՂԱՅ, ԵՂԻՇԵԻ, ՄՈԿ-ՍԻՍԻ ՔԵՐԹՈՂԻՆ, ԴԱԹԻ ԱՆՅԱՂԹ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՆՈՅ ԵՒ ՆԵՐՍԵՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅՆ:
ՇԱԲԱԹ 21 ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ- ՍՐԲՈՑ ԱԲԵՏԱՐԱՆ-ՉԱՑՆ՝ ՄԱՏԹԵՆՍԻ, ՄԱՐԿՈՍԻ, ԴՈՒԿԱՄՈՒ ԵՒ ՅՈԿՅԱՆՆՈՒ:
ՇԱԲԱԹ 29 ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ - ԳԻԻՏ Ս. ԽԱՉԻ:

Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

2. Դրոշմ. Մկրտությունն ետք քահանան մկրտուածին բոլոր զգայարանները կ'օծէ **Ս. Միւռնուով**, որով մկրտուածը կը ստանայ Ս. Հոգւոյն շնորհը: Դրոշմը կը խորհրդանշէ Ս. Հոգիին աղանձի կերպարանքով իջնելը մեր Տիրոջ վրայ, մկրտութեան ատեն Յորդանան գետին մէջ: Դրոշմի խորհուրդը եւ մկրտութիւնը անկրկնելի է: Այս խորհուրդը ընդունելէ յետոյ մկրտեալը կը դառնայ քրիստոնէայ եւ եկեղեցւոյ անդամ: Դրոշմ բառի փոխարէն սովորաբար կը գործածուի **կնքել** բառը: Այդ պատճառով ալ մկրտութիւնը եւ դրոշմը յաճախ կը կոչենք **կնունք**: Դրոշմն ետք մկրտուածին Ս. հաղորդութիւն կը տրուի:

Մկրտուածներուն ութ օր յետոյ միւռնուն կը հանին: Այսօր երրորդ օրը միւռնուն կը հանեն, որը նոր սովորութիւն է: Լուանալէն յետոյ մեծ զգուշութեամբ այդ ջուրը պետք է թափել մաքուր տեղ կամ պարտեզի մէջ:

ԼՈՒՐԵՐ ԺՆԵԻ Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Ս. ԱՍՏՈՒԾԱԾՆԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԸ ԵՒ ԽԱՂՈՂՈՐԴՆԵՐ

Կիրակի 13 Օգոստոս 2017, առաւօտեան ժամը 10-ին, Ս. Աստուածածնայ **Վերափոխման** տօնին առթիւ, ժնեի Ս. Յակոբ մայր եկեղեցւոյ մէջ մատուցուեցաւ Ս. եւ անմահ պատարագ, իսկ պատարագի աւարտին **Խաղողի օրհնութիւն** ձեռամբ Առաջնորդական տեղապահ՝ Հոգ. Տ. Գուսան Վարդապետ Ալճանեանի: Ներկայ էր հաւատացեալներու մեծ բազմութիւն: Արարողութեան աւարտին ներկաները Հայր Սուրբին ձեռքէն ստացան օրհնուած խաղողները:

ՀՈԳԵՒՈՐ ԱՊՐՈՒՄՆԵՐՈՒ ՕՐԵՐ ՌՈՒՄԱՆԻՈՅ ԹԵՍԷՆ ՆԵՐՍ

Ռումանիոյ Սուչաւա քաղաքին մէջ, Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առթիւ, 9-14 Օգոստոս 2017-ին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի օրհնութեամբ, տեղի ունեցաւ Հայ եկեղեցւոյ երիտասարդաց համագումար: Հիւրընկալութեամբ Ռումանիոյ Առաջնորդ՝ Տաթև Եպս. Յակոբեանի: Այս առթիւ Եւրոպայէն եւ այլ երկիրներէն, աւելի քան 30 եպիսկոպոսներ, վարդապետներ քահանաներ ու շուրջ 100 երիտասարդներ մասնակցեցան այս ժողովին: Համագումարը իրականանացաւ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, Ռումանիոյ Պետութեան եւ Հայոց Թեմին Ծխական խորհուրդներու բարերարութեամբ:

Պատրաստեց Տեր Գուսան Վրդ. Ալճանեան

ԹՕՓԱԼԵԱՆ ԴՊՐՈՑ
ECOLE TOPALIAN

Fondation Hagop D.Topalian: Route de Troinex 64, CH-1256 Troinex (Genève)
 ecole.topalian@centre-armenien-geneve.ch; www.centre-armenien-geneve.ch
 Rédaction Maral Wurry

No. 32

Fête champêtre de fin d'année à l'école Topalian

Dimanche 18 juin, après la messe, l'école a ouvert grandes ses portes, afin d'accueillir les élèves, leurs parents ainsi que tous les enfants de la communauté. En présence du Révérend Père Goossan Aljanian, les festivités ont commencé par la bénédiction et l'hymne national.

Les médailles du mérite ont été attribuées aux élèves studieux qui ont fourni le maximum d'effort: Siranoush Rose Sallier (classe de Suzy), Lori Aznavour (classe de Maral), Gayané Hekimian - Alves (classe de Anoush), Emma Enksezian (classe de Nevrik) et Arin Guezeltasciyan (classe de Valya).

Rafi Garibian (l'école d'échec Topalian) a récompensé les participants qui ont gagné aux jeux de l'UAS: Levon Kurghinyan et Alexandre Wurry.

Les élèves ont présenté tous les chants qu'ils ont appris durant l'année avec leurs enseignantes et Annie Messrobian a invité les parents, les grands-parents à chanter «Yerevan dardzats im Erebouni » avec les enfants dans une ambiance chaleureuse et émouvante.

Après le spectacle la place est au château gonflable

Barbecue géant et délicieux desserts apportés par les parents

Les barbes à papa gracieusement offertes par Haykoush

Merci aux parents qui ont aidé pour les préparatifs, encadré les enfants durant la fête et surtout un grand merci à Tatevi pour cette belle sculpture, Alexis, Nathalie et Madeleine qui sont toujours présents pour donner un coup de main.

Չուիցերախայ Միուիթիւն Union Arménienne de Suisse

Notre troupe de danse SANAHIN

Si vous passez par Troinex les mercredis du calendrier scolaire genevois à 16h15 vous pourrez voir sur le parking de l'église les minibus de l'École Topalian qui ramène les enfants chez eux et les parents qui amènent en voiture ou en bus leurs enfants à l'école de danse Sanahin.

Et cette activité de danse néo-traditionnelle arménienne de l'UAS entre cette rentrée dans sa dixième année.

A l'heure où l'école Topalian ferme ses portes, une intense activité règne au Centre Arménien Topalian jusqu'à 21h15.

Il y a de 16h15 à 21h15 quatre classes différentes qui se succèdent selon les âges avec deux professeurs, Christina Galstian et Vahag Kalaidjian.

Dès l'âge de 5 ans les enfants font en classe d'Éveil une approche de danse classique avec une musique traditionnelle Arménienne ancienne et contemporaine.

Pendant que les parents réunis autour d'un thé, café, goûter préparé par les mamans prennent plaisir à discuter à se connaître, les enfants des classes suivantes arrivent pour leurs cours de danse filles et garçons, l'allure fière et la tenue impeccable. Il faut dire que nous reconnaissons les élèves de l'école de danse par leur allure altière, leur port de tête et leur sourire rafraîchissant !

Ils arrivent et déjà Luciné, Paulina, Tamara, Emma, Sasha s'occupent de faire répéter ceux qui ont plus de difficultés à intégrer le rythme ou le nouveau pas.

Nous pouvons vraiment réaliser que les enfants sont presque tous arrivés sans notion de danse et ont réussi à force de répétition à atteindre un niveau envié du public enchanté lors de chacune des représentations.

Dans une autre partie du Centre Arménien Topalian un bureau d'étude des tissus, des couleurs et des patrons pour l'atelier de couture est en grande discussion à bâtons rompus pour savoir quelle longueur de jupe, quelle forme de pantalon, quelle ceinture, quelle coiffe décider pour la nouvelle collection du prochain Gala en mai de la fin d'année qui présentera le travail des danseurs de toute l'année.

Ensuite ce seront les essayages des costumes cousus par Sirpuhi qui créeront la surprise auprès des parents impatients de découvrir les nouvelles tenues.

Toute cette joyeuse fourmière jusqu'au soir va s'activer puis ranger le matériel, les miroirs, le tapis et rentrer chez elle les yeux pleins d'étoiles et les oreilles pleines de musique.

Photos Agopyan Grant

Le mercredi 13 septembre 2017 nous reprenons les cours pour une année scolaire. Nous invitons tous les jeunes désireux de participer à notre activité de danse à s'inscrire pour l'année 2017/2018 dès à présent afin de préparer ensemble notre prochain Gala du mois de mai 2018. Pour les inscriptions christinesedef@hotmail.com et Natel: 079-758 1136

Bonne rentrée à tous ...

Kara, Eva, Nairi, Lilit, Juliette, Laura, Valentine, Lori, Gayané, Julietta, Lévon, Grégory, Aram, Elly, Sevan, Lucinée, Paulina, Talinne, Sériné, Alique, Zhénia, Léa, Inès, Raphaël, Artak, Tamara, Kristina, Gayaneh, Ani, Emma, Sasha, Raffi, Adrian, Aramis, Arka, Kor-Gael, Azad, Mélodie, Talyne, Lerna, Lucie, Sona, Juliette, Audrey, Nastassja.